

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJA, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKLSAS FAKULTĀTE
PEDAGOĢIJAS NODAĻA

**1,5–3 GADUS VECU BĒRNU POZITĪVAS UZVEDĪBAS
VEICINĀŠANA**

DIPLOMDARBS

Autors: **Solveiga Dāvidsone**
Stud. apl. sd05006

Darba vadītājs:
Dr. paed. Ilze Šūmane

RĪGA

2015

ANOTĀCIJA

Temats „1,5–3 gadus vecu bērnu pozitīvas uzvedības veicināšana” ir aktuāls, jo apskata metodes pozitīvas uzvedības veicināšanai pirmsskolā, kas ir tilts starp humānistisko pieeju audzināšanā un bērna uzvedības regulēšanu sociāli vēlamā virzienā. Pētījuma mērķis – apzināt audzināšanas metodes 1,5–3 gadus vecu bērnu pozitīvas uzvedības veicināšanai un novērtēt to ieviešanas lietderīgumu pirmsskolas izglītības iestādē „X”. Teorētiskajā daļā apskatīta 1,5–3 gadus vecu bērnu attīstība, pozitīvas uzvedības jēdziens, tā veidošanās nosacījumi un veicināšanas metodes – Marte Meo, paškontroles treniņš, sadarbības un izolācijas. Praktiskajā daļā veikta gadījuma studija pirmsskolas izglītības iestādē „X”, kas ietver 1,5–3 gadus vecu bērnu novērošanu pirms un pēc pozitīvu uzvedību veicinošu metožu pielietošanas ar vecāku un pedagogu starpniecību. Secināts, ka kopumā viena mācību gada laikā bērnu pozitīvas uzvedības rādītājs pieauga 1,8 reizes un to pielietojums ir lietderīgs.

Atslēgas vārdi: 1,5–3 gadus vecu bērnu attīstība, pozitīva uzvedība, pozitīvu uzvedību veicinošas metodes, audzināšanas process pirmsskolā.

ANNOTATION

This thesis “Fostering Positive Behavior of 1.5–3 Years Old Children” promotes methods of positive behavior in pre-school, which is a bridge between the humanistic approach and child behavioral adjustments in socially desirable direction. The research objective – to identify methods for 1.5–3 years old children to promote positive behavior and to assess the effectiveness of their implementation in pre-school educational institution X. The theoretical basis is 1.5–3 years old children development, the concept of positive behavior, its formation conditions and promotion methods - Marte Meo, self-control training, cooperation and insulation. The empirical part carried out case study of preschool educational institution X, which includes observation of 1.5–3 years old children before and after implementation of positive behavior methods by parents and teachers. It is concluded that, overall, during the school year children positive behavior index of children increased 1.8 times.

Keywords: development of 1.5–3 years old children, positive behavior, positive behavior enhancing methods, education process in pre-school.

SATURA RĀDĪTĀJS

ANOTĀCIJA.....	2
ANNOTATION.....	3
SATURA RĀDĪTĀJS	4
IEVADS	5
1. 1,5 – 3 GADUS VECU BĒRNU ATTĪSTĪBAS RAKSTUROJUMS.....	9
1.1. 1,5–3 gadus vecu bērnu vispārējā attīstība	9
1.2. 1,5–3 gadus vecu bērnu fiziskā attīstība	12
1.3. 1,5–3 gadus vecu bērnu intelektuālā attīstība	13
1.4. 1,5–3 gadus vecu bērnu sociālā attīstība.....	15
1.5. 1,5–3 gadus vecu bērnu emocionālā attīstība	16
1.6. 1,5–3 gadus vecu bērnu izglītošanas atspoguļojums normatīvajos dokumentos.....	20
2. TEORĒTISKĀS NOSTĀDNES PAR POZITĪVAS UZVEDĪBAS VEICINĀŠANU.....	23
2.1. Pozitīvas uzvedības jēdziens.....	23
2.2. Pozitīvas uzvedības veidošanās nosacījumi.....	24
3. POZITĪVAS UZVEDĪBAS VEICINĀŠANAS METODES	29
3.1. Audzināšana kā pozitīvas uzvedības veidošanas pamats.....	29
3.2. Marte Meo metode.....	31
3.3. Paškontroles treniņš	32
3.4. Sadarbības metode	34
3.5. Izolēšanas metode	36
4. POZITĪVAS UZVEDĪBAS VEICINĀŠANA PIRMSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ „X”	38
4.1. Pētījuma metodes.....	38
4.2. Datu analīze un rezultāti	40
Nobeigums	48
IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA	50

IEVADS

Bērni ir puķes Dieva pasaules dārzā, kas uz laiku ir uzticēti mūsu mīlestībai un kopšanai, bet, kas attīstās un aug pēc viņu pašu nesatricināmiem likumiem.

/Zenta Mauriņa/

Bērna dzīvi apliecina divi aspekti – vecāku rūpes un atbildība par bērna dzīvi, tam augot; vecāku attieksme, kas dāvā bērnam izjūtas, ka ir labi, ka esmu maza meitene vai zēns, kas dzīvo uz šīs zemes (Paupe, 2000). Šādu attieksmi būtiski saglabāt arī pedagogu darbā, jo vecāki viņiem uztic rūpes par visdārgāko.

Vēl diezgan nesenā pagātnē kā noteicošais dominēja autoritatīvs un uz disciplīnas ievērošanu vērsts mācīšanas un audzināšanas stils, kas palicis mantojumā no padomju sistēmas, kur pilsoniskā un militārā paklausība bija būtisks sabiedrības veidošanas princips un iebiedēšana – viens no galvenajiem cilvēku motivēšanas veidiem, un lielu lomu spēlēja arī izglītības sistēmā un ģimenē. Jāatzīst, ka šādas attiecības starp bērniem un pieaugušajiem ir diezgan noturīgas un psiholoģisku faktoru dēļ tiek pārmantotas no paaudzes paaudzē. Diemžēl, vēl joprojām praksē var sastapt iesīkstējušus vecāku uzskatus, ka bērnus jāaudzina stingrā paklausībā, iedzenot bailes un respektu – uz tiem kliedzot par nepaklausību, realizējot dzelžainu disciplīnu, pat ietekmējot fiziski ar pērienu, plēšanu aiz ausīm, matiem u.tml.

Latvijas Republikas izglītības sistēmas ietvaros tiek realizēta humānistiskā pedagoģija, kura noliedz autoritatīvu uz disciplinēšanu vērstu pieeju bērnu audzināšanā. „Humānās pedagoģijas pamatā ir humāna un holistiska pieeja bērna attīstībai un audzināšanai. Tas nozīmē, ka pieaugušā un bērna mijiedarbības procesa centrā tiek izvirzīts bērns un tā attīstība veselumā. Attīstība veselumā ir visu personības jomu vienlaicīga un līdzsvarota attīstības veicināšana, ņemot vērā personībai piemītošās individuālās vēlmes, spējas un intereses.” (Freiberģa, Priede, 22. lpp.). Humānistiskās pieejas centrā ir bērns, viņa vajadzības un spējas, bet pieaugušais ir palīgs, kurš, ņemot vērā katra individualitāti, virza viņu uz attīstību.

Latviešu pedagogs K. Dēķens arī pārstāv humānistisko pieeju pirmsskolā, kas nozīmē nelauzt un nemainīt bērna patieso būtību, bet izzināt respektēt to kā vērtību, ņemt vērā viņa intereses un vajadzības un radīt labvēlīgus apstākļus to apmierināšanai (Vigule, 2000). Tomēr praksē bieži vien pedagogi saskaras ar bērnu uzvedības problēmām gan pirmsskolā, gan skolā, kam par iemeslu ir pārlietu liela paļaušanās uz bērna spējām regulēt savu uzvedību un audzināšana pašplūsmā. Arī vecāki mēdz sūdzēties pedagogiem par savu bērnu nepaklausību un nespēju tikt galā ar savām atvasēm, kas parasti saasinās pusaudžu vecumā, bet bieži vien tad situācija ir jau ļoti samilzusi. Lai labotu bērnu uzvedību tīņu gados, parasti jāvēršas pie

speciālistiem, jo bez viņu iejaukšanās rodas problēmas ne tikai ģimenei, bet arī izglītības iestādei un sabiedrībai kopumā.

Bērna attīstība un izglītošana jāvirza tā, lai atklātos viņa dotumi un talanti, lai viņš augot un attīstoties kļūtu par sabiedrības prasībām atbilstošu personību, kam piemīt cieņa pret vecākiem, likumu, nacionālajām vērtībām, kā arī cieņa pret citām tautām un kultūras mantojumu, jāapgūst prasme saudzīgi izturēties pret citiem cilvēkiem, dabu un tās bagātībām (Golubina, 2007). Temats „1,5–3 gadus vecu bērnu pozitīvas uzvedības veicināšana” ir aktuāls, jo apskata praktiskas metodes pozitīvas uzvedības veicināšanai pirmsskolā, kas ir tilts starp humānistisko pieeju audzināšanā un bērna uzvedības regulēšanu sociāli vēlamā virzienā.

„Kad vecāki ir nodrošinājuši bērnu ar visiem iespējamiem mīlestības apliecinājumiem un disciplīnas veidiem, bet bērns tomēr paliek spītīgi nepaklausīgs, tad viņu ir jāsoda, šāda spītība ir jāsalauž, un sodam ir jābūt pietiekami bargam, lai panāktu vajadzīgo efektu, bet arī iespējami saudzīgam, lai nerastos problēmas” (Kempbels, 1998, 108.lpp.). Tas ir populārs uzskats un bieži sastopama audzināšanas stratēģija, kurai darba autore nepiekrīt. Iespējams, ka bērnam pieaugot, attiecības starp vecākiem un bērniem bieži vien pasliktinās, jo spītīga nepaklausība nav bez iemesla un „laužot” bērna gribu tiek kaitēts viņa attīstībai. Daudz atbalstāmāks ir Dr. Dž.Greja viedoklis: „Lai bērņā veidotos pozitīva uzvedība, nav nepieciešams bērņā ko pārveidot vai „lauzt” viņa būtību – bērņam nepieciešams pieaugušā atbalsts viņa dabiskai augšanai un attīstībai” (Grejs, 441. lpp.).

Vecāku un pedagogu mērķis ir vienots – izaudzināt pašapzinīgu, vispusīgu, harmonisku, zinošu un atsaucīgu cilvēku, kurš iekļaujas ģimenē un sabiedrībā un spēj sevi realizēt. Audzināšanā kļūdīties ir ļoti viegli, bet šīs kļūdas labot samērā sarežģīti, un dažkārt – pat neiespējami. Tāpēc būtiski pozitīvu uzvedību veidot jau no pirmajiem bērna dzīves gadiem, kas varētu kalpot par pamatu visai viņa turpmākajai dzīvei.

Mūsdienās nepietiek katru bērnu apgādāt ar zināšanām, kuras izmantot visu mūžu, katram cilvēkam jābūt gatavam tvert mūžizglītības iespējas, lai paplašinātu savu zināšanu loku, uzlabotu prasmes, izkoptu attieksmes un piemērotos mainīgajai, sarežģītajai pasaulei (Delors, 2001). Vecākiem un pedagogiem arvien ir jābūt gataviem apgūt jaunas metodes, jo tas ne tikai palīdz attīstīties viņiem pašiem, bet arī parāda bērniem, ka mācīšanās ir katras personības būtiska vajadzība, lai nemitīgi pielāgotos apkārtējai videi, kas ir tik nepatstāvīga. „Mūžam mainīgajā pasaulē, kurā sociāls un ekonomisks novatorisms šķiet viens no galvenajiem dzinūļiem, īpaša vieta noteikti jāatvēl tādām īpašībām kā iztēlei un jaunradei, neapšaubāmām cilvēka brīvības izpausmēm, ko var apdraudēt uzvedības standartizācija” (Delors, 88. lpp.). Tāpēc ieteikums vecākiem un pedagogiem uzdrīkstēties rast radošu pieeju arī bērnu audzināšanā un uzvedības veidošanā.

Šī diplomdarba ietvaros tiks apzinātas konkrētas pozitīvu uzvedību veicinošas metodes, kuras piedāvāt vecākiem un pedagogiem pirmsskolā kā praktiskus instrumentus vienotas bērna attīstības un audzināšanas koncepcijai. Metožu pielietojums tiks izmēģināts arī praktiski pirmsskolas izglītības iestādē „X” ar 1,5–3 gadus veciem bērniem, viņu pedagogiem un vecākiem, kā arī novērtēta to ieviešanas ietekme uz uzvedību un lietderīgums.

Pētījuma objekts ir pozitīvas uzvedības veicināšana.

Pētījuma priekšmets ir audzināšanas process pirmsskolā.

Pētījuma bāze ir pirmsskolas izglītības iestādes „X” piecpadsmit 1,5–3 gadus veci bērni (bērnu vārdi darba ietvaros mainīti), 21 vecāks, pieci pedagogi.

Pētījuma jautājums – kā veicināt 1,5–3 gadus vecu bērnu pozitīvu uzvedību pirmsskolas izglītības iestādē „X”?

Pētījuma mērķis – apzināt audzināšanas metodes 1,5–3 gadus vecu bērnu pozitīvas uzvedības veicināšanai un novērtēt to ieviešanas lietderīgumu pirmsskolas izglītības iestādē „X”.

Pētījuma uzdevumi.

- 1) Raksturot 1,5 – 3 gadus vecu bērnu fizisko, intelektuālo, sociālo un emocionālo attīstību.
- 2) Apzināt pozitīvu uzvedību veicinošas metodes pirmsskolā un to praktisko pielietojumu.
- 3) Analizēt bērnu uzvedību pirms un pēc pozitīvu uzvedību veicinošu metožu izmantošanas praksē.

Pētīšanas metodes:

- teorētiskā literatūras analīze;
- gadījuma analīze – pirmsskolas izglītības iestādes „X” 1,5– 3 gadus vecu bērnu grupa;
- pedagoģiskais novērojums – uzvedības novērtējums pirms un pēc pozitīvu uzvedību veicinošu metožu pielietojuma;
- fokusgrupas diskusija, problēmseminārs – pirmsskolas izglītības iestādes „X” pedagogu un vecāku izglītošana un konsultācija;
- pedagoģiskā izmēģinājumdarbība – pozitīvu uzvedību veicinošo metožu pielietojums pirmsskolas izglītības iestādes „X” 1,5–3 gadus vecu bērnu grupā.

Darbu veido četras nodaļas, 15 apakšnodaļas, četri pielikumi 51 lapaspusē. Teorētiskajā daļā sniegts 1,5–3 gadus vecu bērnu fiziskās, intelektuālās, sociālās un emocionālās attīstības raksturojums, analizēts pozitīvas uzvedības jēdziens, kā arī četras pozitīvu uzvedību veicinošas metodes – Marte Meo, paškontroles treniņš, sadarbošanās un

izolācijas metode. Turpmāk sekos iepriekš minēto tematu izklāsts un analīze, balstoties uz pedagoģiskajā literatūrā un citos avotos pieejamo informāciju. Pēc tam veikta gadījuma studija, fokusgrupas diskusija, problēmseminārs un pedagoģiskā izmēģinājumdarbība pirmsskolas izglītības iestādē „X”, kur ievāktie dati analizēti un izdarīti secinājumi par pozitīvu uzvedību veicinošu metožu lietderīgumu.

1. 1,5 – 3 GADUS VECU BĒRNU ATTĪSTĪBAS RAKSTUROJUMS

1.1. 1,5–3 gadus vecu bērnu vispārējā attīstība

Lai analizētu konkrētus bērnu attīstības virzienus, vispirms svarīgi saprast attīstības jēdzienu. Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā atrodama šāda definīcija: „Attīstība ir secīgas, neatgriezeniskas, likumsakarīgas kvalitatīvas pārmaiņas cilvēka dzīves, dabas, sociālo un garīgo procesu norisē. Attīstību raksturo arī objekta stāvokļu (situāciju), posmu, fāžu u.tml. maiņas likumsakarību. Cilvēka individuālā attīstība ir viņa dotumu (fizisko, garīgo) un vides faktoru (t.sk. pedagoģiskās vides) mijietekmju noteikta neatgriezeniska pārvērtība virzībā no zemākā uz augstāko, uz jaunā rašanos” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 22. lpp.). Būtiskākais ir tas, ka katra attīstība ir vērsta uz pozitīvām pārmaiņām, un to ietekmē dažādi apkārtējie faktori.

„Bērna attīstība noris kā likumsakarīgi posmsecīgas (0–1 g., 1–3 g. utt.) un pēctecīgas kvantitatīvas un kvalitatīvas pārmaiņas (bioloģiskās evolūcijas pamatstadijas un cilvēka kultūratīstības posmi) viņa bioloģiskajās un garīgajās struktūrās, un tās atklājas viņa attieksmes maiņā pret māti, tēvu, citiem cilvēkiem un lietu pasauli” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 27. lpp.). Bērna attīstības gan fiziskā, gan garīgā atklājas viņa attieksmē pret apkārt notiekošo.

Psihologi uzskata, ka agrīnam bērnības periodam līdz 3 gadu vecumam jāvelta vislielākā uzmanība, jo tad attīstās personības galvenās kvalitātes, „es” koncepcija, pašvērtējums, saskarsmes prasmes, sociālās lomas ar atdarināšanas un empātijas palīdzību, priekšmetu funkcionālā apguve, to nosaukšana un egocentriskās runas apguve (Svence, 1999). Šajā laikā izveidojas pamats jaunai personībai, un visa pieaugušo – pedagogu un vecāku – uzmanība, kas tiek veltīta bērnam, un nodarbes, kurās viņš tiek iesaistīts, atstāj paliekošas sekas gan labā, gan sliktā nozīmē.

Bērna psihi attīstību un personības veidošanos nosaka dažādu faktoru kopums – ģimene, apkārtējā vide, darbošanās iespējas, kontakti ar citiem cilvēkiem un audzināšana (Golubina, 2007). Katra bērna attīstības pamats ir ģimene, tātad, vecāki, kuri ideālā gadījumā kopš dzimšanas ir kopā ar bērnu, aktīvi piedalās viņa attīstībā un veido audzināšanas pamatbāzi. Pedagoģisko terminu skaidrojošā vārdnīca definē: „Vecāki – tēvs un māte. Pedagoģiskajā procesā vecākiem ir svarīga loma bērnu audzināšanā, lai palīdzētu bērniem izaugt par pilnvērtīgiem sabiedrības locekļiem, kas spējīgi patstāvīgi spriest, rīkoties un atrast savu vietu dzīvē. Vecāku pienākums ir rūpēties par bērniem līdz pilngadībai, reizē ar vitālo

vajadzību apmierināšanu rūpēties arī par bērnu izglītošanu un garīgo kultūru” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 161. lpp.).

Pirmsskolas pedagogiem, atšķirībā no skolotājiem skolā, ir tā lieliskā iespēja savu izglītojamo vecākus sastapt katru dienu, kas veido labvēlīgus priekšnosacījumus pirmsskolas un ģimenes veiksmīgai sadarbībai. Pedagogam ir iespēja ne vien informēt vecākus par konkrētā bērna veiksēm, neveiksēm, bet arī uzklaut vecāku problēmas, vērot vecāku un bērnu savstarpējās attiecības, izdarīt pedagoģiskus secinājumus un dot vecākiem padomus problēmsituācijās.

„Vecāku savstarpējās attiecības nenoliedzami ir katalizators tam, kā bērns uztver apkārtējo pasauli. Tādēļ daudzi pedagogi un psihologi uzsver, ka tieši vecāku savstarpējā mīlestība, nevis viņu mīlestība pret bērnu var kļūt par galveno audzinošo faktoru, kas ietekmē bērnu” (Paupe, 20. lpp.). Mūsdienu situācijā viena vecāka ģimene, šķirti vecāki, jaunu attiecību veidošana, kurās ir bērns vai bērni no iepriekšējām attiecībām, ir kļuvušas par normu, tomēr sekas šādai pieaugušo nepatstāvībai un vērtīborientācijas maiņai bieži vien ir nedrošība, kas izpaužas dažādās uzvedības problēmās.

Taču pedagogiem noteikti jārespektē katra konkrētā bērna ģimenes modelis un bērna audzināšanas virziens ģimenē. V. Krinkele pamato, ka būtiski pedagogiem atzīt ģimenes lomu kā primāro bērna audzināšanā, jo bērns, uzsākot apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi, jau ir daudz ko apguvis ģimenē. Pedagogi turpina attīstīt sākotnējās attiecības, kas izveidojušās starp bērnu un ģimeni, dodot iespēju ģimenei piedalīties visos programmas aspektos (Krinkele, 2002).

Pedagogiem, veidojot sadarbību ar vecākiem, ne tikai jāievēro katra audzēkņa individualitāte, bet rūpīgi jāizvēlas tādas sadarbības metodes, kas vērstas uz savstarpēju cieņu un izpratni. V. Krinkele uzsver, ka pirmsskolas un ģimenes labu attiecību pamatā ir spēja pieņemt atšķirīgo un kopīga darbošanās bērna labā (Krinkele, 2002). Audzināšanas un izglītošanas centrā ir bērns – katrs īpašs un atšķirīgs. Neskatoties uz katra bērna individualitāti pastāv noteikti kritēriji par bērnu attīstību kopumā.

Pētījumi rāda, kā zīdaiņu smadzenes strādā divas reizes aktīvāk par pieauguša cilvēka smadzenēm, jo viņi nepārtraukti apgūst ko jaunu un mācās. Tikai trīs gadu laikā bērns iemācās staigāt, runāt, rotaļāties kopā ar citiem un sāk izprast savas sajūtas (Skiba, Deitsa, 2001). Kad bērns sāk patstāvīgi pārvietoties, viņa dzīves telpa paplašinās un nav vairs tikai vecāku noteikta. Pamazām viņš uzsāk kontaktus ar plašāku sabiedrību, kur viņa attīstību ietekmē sociālā vide, kas nepārprotami ietekmē arī bērna vecāku dzīvesveidu.

„Indivīda dzīves sabiedriskā apkārtne; eksistences un darbības sociālo, materiālo un garīgo apstākļu kopums; noteikts sabiedrisko attiecību kopums, kurā attīstās personība”

(Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 185. lpp.). Viens no būtiskiem sociālās vides elementiem, kas veido bērna daudzpusīgu attīstību, ir pirmsskolas izglītības iestāde, kuru parasti sāk apmeklēt 1,5 līdz 3 gadu vecumā. Pirmsskolas izglītība ir „sākotnējā izglītība, kurā ar pedagoga vai vecāku palīdzību notiek bērna personības daudzpusīga veidošanās, veselības stiprināšana, sagatavošanās pamatizglītības ieguvei skolā un iesaistei sabiedrības dzīvē. Pirmsskolas izglītību realizē ģimenē vai ģimenē un pirmsskolas izglītības iestādē” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 132. lpp.).

Jau franču apgaismības laikmeta pārstāvja Ž. Ž. Ruso uzskatu pamatā ir „dabiskās audzināšanas” teorija – mācībām un audzināšanai jāatbilst bērna vecuma posmiem un jāsekmē pašdarbības un pašiniciatīvas attīstība (Obšteins, 1929). Dažādi ārvalstu autori veidojuši bērnu attīstības posmu klasifikāciju pa vecumposmiem, kur pārsvarā 1,5, 2 un 3 gadi ir viena no attīstības stadijām, taču autoru skatījums nedaudz atšķiras. Pēc austriešu psihologa Ž. Piažē uzskata no dzimšanas līdz 2 gadu vecumam ir sensomotorā intelekta stadija, kad tiek izkopti bērna iedzimtie refleksi un attīstās dažādu kustību koordinācija. Savukārt no 2 līdz 7 gadiem ir pirmsoperacionālā stadija, kad bērns darbojas ar materiāliem objektiem, domāšana balstās priekšstatu un simbolu izmantošanu, savu viedokli bērns uzskata par vienīgo (Skiba, Deitsa, 2001). Šis iedalījums ir ļoti vispārīgs un drīzāk diskutējams, jo arī līdz divu gadu vecumam ir būtiski iepazīt pēc iespējas dažādus materiālus un priekšmetus, ne tikai attīstīt fiziskās kustības.

Daudz saistošāka ir psihoterapeita E. Eriksona pieeja bērnu attīstībai, kura balstās uz psihosociālo krīzi, kas ir kā pagrieziena punkts tālākajai identitātes attīstībai. 2 līdz 3 gadi, viņaprāt, ir agrās bērnības stadija, kad pretpoli ir patstāvīgums (autonomija) un apņēmtība pret kauna un šaubu izjūtu, tas ir laiks, kad bērns saskaras ar pieaugušo pasauli un tās ierobežojumiem; bērns sāk aktīvi runāt, staigāt un darboties ar dažādiem priekšmetiem, bet pieaugušie izvērza savas prasības. Ja bērnam ļauj pastāvīgi attīstīties un lieki nesteidzina, tad viņā rodas pārliecība, ka viņš pārvalda savu ķermeni un zināmā mērā arī apkārtni, bet ja bērna vietā visu izdara vecāki, viņš iegūst nedrošības sajūtu (Golubina, 2007). E. Eriksons diezgan precīzi raksturo 2 līdz 3 gadus vecu bērnu iekšējo konfliktu un cīņu par savu „es”, kas ir attīstības virzītājspēks un ved uz aizvien lielāku individualizāciju. Ļoti būtiski ir nesteidzināt bērnu un ļaut viņam attīstīt tās prasmes, kas viņam tobrīd liekas vissvarīgākās, lai nezaudētu interesi par mācīšanos un neveidotu lieku spriedzi, ja kaut kas gluži labi vēl neizdodas.

Saskaņā ar M. Maunzas paustajiem no Montesori pedagoģijas aizgūtajiem principiem, bērna attīstība norit saistībā ar konkrēta vecuma noteiktiem jūtīgajiem periodiem, kuru laikā viņi apgūst prasmes, kuras ir svarīgi attīstīt tad, kad bērnam ir radusies vēlme to darīt un interese par konkrēto lietu. Piemēram, galveno kustību attīstība un sava ķermeņa pārvaldīšana

notiek no piedzimšanas līdz 4 gadu vecumam, maņas pilnveidojas no piedzimšanas līdz 5 gadu vecumam, valoda attīstās no piedzimšanas līdz 6 gadu vecumam, kārtības izjūta no 12 mēnešiem līdz 3 gadiem, uzvedība, laipnība, pieklājība no 2 līdz 6 gadiem u.c. Ja prasmju attīstīšana tiek kavēta, tad citā periodā to attīstīt ir daudz grūtāk (Maunza, 2013). Tātad, šķietami agrīnā vecumā ir būtiski mācīt bērnam svarīgus kustību, intelektuālos un sociālos principus. Tā kā visi jūtīgie periodi ietver pirmsskolas laiku, uz pedagogu pleciem gulstas liela atbildība par šo prasmju realizāciju, īpaši, ja grupā ir dažādu vecumu bērni, kuriem katram ir vajadzīga sava pieceja.

Cilvēka fiziskā un psihosociālā attīstība norit ciešā saistībā, otrā ietver emocionālo un kognitīvo attīstību, personības psihisko īpašību izveidošanos un socializāciju, veidojas attieksmes, uzvedība un sociālās lomas (Puškarevs, 1999). No iepriekš paustā var secināt, ka bērna attīstība ir kompleksa un daudzšķautņaina, tāpēc būtiski analizēt to no vairākiem aspektiem – fiziskā, intelektuālā, sociālā un emocionālā. Vispirms tiks apskatīts apkārtējiem vispamanāmākais bērna attīstības aspekts – fiziskā attīstība.

1.2. 1,5–3 gadus vecu bērnu fiziskā attīstība

Mazu bērnu fiziskās izpausmes no pieaugušā redzespunkta ir ļoti pamanāmas, jo parasti viņi ir aktīvi kustas, darbojas, un viņiem ir grūti atrasties miera stāvoklī ilgāk nekā absolūti nepieciešams. Šajā apakšnodaļā tiks apskatītas 1,5 līdz 3 gadus vecu bērnu fizisko attīstību raksturojošās pazīmes.

Medicīnā vecumu no 1 līdz 3 gadiem sauc par mazbērna periodu, kam raksturīga organisma intensīva augšana un attīstība, garums otrajā dzīves gadā palielinās par 10 cm, trešajā – par 8 cm, ķermeņa masa katru gadu palielinās par 2 līdz 2,5 kg, 2,5 gadu vecumā bērnam ir visi piena zobi, strauji aug kauli, attīstās iekšējie orgāni un kustību aparāts (Populārā medicīnas enciklopēdija, 1984).

1,5–3 gadus vecu bērnu fizisko attīstību raksturo arī dažādas prasmes. Pusotru gadu vecs bērns parasti patstāvīgi staigā, rāpjas augšup un lejup pa kāpnēm un mēbelēm, staigājot stiepj vai stumj rotaļlietu, turoties kāpj pa pakāpieniem, lec ar abām kājām, noliecas nezaudējot līdzsvaru (Miezīte, 2000). Mājas lapā „Centres for Disease and Prevention” („Slimību profilakses centri”) tam papildus minēts, ka 18 mēnešus veci bērni sāk skriet, ar palīdzību var izģērbties, apgūst pašapkalpošanās prasmes (Shelov, Altmann, 2009).

Divgadnieki spēj nostāties uz pirkstgaliem, spert bumbu, skriet, bez palīdzības rāpties uz un no mēbelēm, turoties staigāt augšup un lejup pa kāpnēm, mest un ņemt bumbu, zīmēt

apļus un taisnas līnijas, ir uzlabotas pašapkalpošanās prasmes (Shelov, Altmann, 2009), parādās saskaņotas roku un kāju kustības (Svence, 1999).

Trīs gadus veci bērni labi rāpjas, skrien bez piepūles, prot braukt ar trīsriteni, staigāt augšup un lejup pa kāpnēm, pārmaiņus liekot kājas, ir apguvuši elementāras pašapkalpošanās prasmes (ēst, dzert, mazgāt rokas, iet uz tualeti) (Shelov, Altmann, 2009), ver krellītes (Skiba, Deitsa, 2001), attīsta roku kustības, manipulējot ar priekšmetiem, izrāda kustību pašregulācijas pazīmes (Svence, 1999), iet atmuguriski, lēkā, neilgi stāv uz vienas kājas, uzauj un noauj apavus, aizsien saites (Geske, 2005).

Divus gadus veca bērna viedoklis par savām fiziskajām spējām: „Es eksperimentēju ar savām kustībām: skrienu, rāpjos, tipinu atpakaļgaitā, jāju uz rotaļu zirdziņa, metu zemē visu, ko vien varu atrast, un griežos uz riņķi, līdz apreibstu un nokrītu pie zemes” (Einsvorta, 318. lpp.). Šīs šķietami vienkāršās darbības mazam bērnam ir kaut kas jauns un aizraujošs, tāpēc it viss tiek darīts ar pilnu atdevi un līdz galam.

1,5 līdz 3 gadus vecu bērnu fizisko attīstību raksturo sava ķermeņa spēju izzināšana caur kustību (staigāšanu, skriešanu, rāpšanos, kūleņošanu), iesaistīšanās dinamiskās spēlēs un rotaļās (bumbas mētāšana, braukšana ar trīsriteni) un pašapkalpošanās prasmju apguve (ēšana ar galda piederumiem, dzeršana no krūzītes, roku mazgāšana, zobu tīrīšana). Turpmāk tiks analizēta maza bērna intelektuālā attīstība.

1.3. 1,5–3 gadus vecu bērnu intelektuālā attīstība

Pirmajos trīs dzīves gados notiek milzīga izaugsme visās mazuļa attīstības jomās. Jaundzimušo smadzenes ir aptuveni 25% no pieauguša cilvēka smadzeņu masas, bet 3 gadu vecumā, to apjoms ir dramatiski pieaudzis, uzrādot šūnu miljardiem un simtiem triljoniem savienojumu sinapsēs un starp šūnām (Zero to Three, mājas lapa, 2014).

Pēc D. Elkoņina no 1 līdz 3 gadu vecumam bērns attīsta priekšmetiskās manipulācijas, kas virzītas uz priekšmetu un lietu izzināšanu, pārsvarā nodrošina izziņas procesu attīstību psihē, veidojas darbīgā domāšana un runa (Golubina, 2007). Šajā vecumā runas attīstībā dominē uztverošā puse – bērns labi saprot teikto, bet pats vēl runā maz un primitīvi, intensīvi palielinās bērna vārdu krājums, pusotra gada vecuma bērns izrunā apmēram 10 vienkāršus vārdus, bet 3 gadus veca bērna vārdu krājumā ir jau 250 līdz 300 vārdu (Populāra medicīnas enciklopēdija, 1984). Runāšana ir viena no pamanāmākajām intelekta izpausmēm, kas pieaugušajiem parāda bērna uztveri un veido atgriezenisko saiti. Tiklīdz bērns var izteikt savas vajadzības, tās tiek apmierinātas daudz ātrāk, jo vecākiem un pedagogiem vairs nav jāmin, kāds ir bērna neapmierinātības iemesls.

18 mēnešus vecs bērns saka vairākus atsevišķus vārdus, saka un pakrata galvu „nē”, ar roku norāda, ko grib. Divgadnieks norāda uz lietām vai attēliem, kad tos nosauc, zina nosaukt pazīstamu cilvēku vārdus un galvenās cilvēka ķermeņa daļas, saka teikumus ar diviem līdz četriem vārdiem, seko vienkāršiem norādījumiem, atkārto vārdus, kas dzirdēti sarunā, norāda uz lietām grāmatā. Trīs gadus vecs bērns seko divu vai trīs pakāpju instrukcijām, var nosaukt pazīstamas lietas, saprot vārdus „iekšā”, „uz” un „zem”, saka savu vārdu, vecumu un dzimumu, sauc draugus vārdā, saka tādus vārdus kā „es”, „man”, „mēs” un „jūs”, un dažus daudzskaitļa vārdus (mašīnas, suņi, kaķi), sarunājas pietiekami labi, lai arī svešinieki saprastu lielāko daļu, sarunājas, izmantojot divus līdz trīs teikumus (Shelov, Altmann, 2009). Divus līdz trīs gadus veci bērni sāk jautāt „Kas tas?”, „Kāpēc?” (Miezīte, 83. lpp.). Ikviens vecāks un pedagogs ir saskāries ar mazajiem „kāpēcīšiem”, kuri nenoguruši grib dzirdēt atbildes uz nebeidzamiem jautājumiem. Vecāki var sākt zaudēt pacietību, ja vairākas reizes nākas atbildēt uz vienu un to pašu jautājumu, taču bērnam, kurš apgūst valodu, tas ir ļoti aizraujoši, jo katru reizi pieaugušie atbild savādāk, izmainot kādu vārdu vai tikai balss toni, tas viss mazajam „kāpēcītim” ir mācību materiāls.

Attiecībā uz kognitīvajām spējām pusotra gada vecumā mazulis apzinās savu ķermeni, atpazīst sevi spogulī, reaģē uz savu vārdu, ir interese par apkārtējo vidi, orientējas tuvākajā apkārtnē (Pirmsskolas izglītības mācību satura programma), zina, ko dara ar ikdienišķām lietām, piemēram, telefonu, suku, karoti, norāda ar roku, lai pievērstu citu uzmanību, vēlas pabarot lelli vai mīksto rotaļlietu, prot norādīt kādu ķermeņa daļu, švīkā papīru savā nodabā, seko vienkāršiem norādījumiem bez žestiem, piemēram, „sēdi”, „stāvi” (Shelov, Altmann, 2009).

Divus gadus vecs bērns atrod lietas, pat tad, kad paslēptas zem divām vai trim kārtām, sāk atšķirt formas un krāsas, pabeidz teikumus un rīmes pazīstamās grāmatās, spēlē vienkāršas lomu spēles, veido torņus no četriem vai vairāk klučiem, var izmantot vienu roku vairāk nekā otru, seko divpakāpju norādījumiem, nosauc lietas bilžu grāmatā, piemēram, kaķis, putns vai suns (Shelov, Altmann, 2009).

Trīsgadnieks spēlējas ar rotaļlietām, kuras aprīkotas ar dažādām pogām, svirām un kustīgām daļām, spēlē lomu spēles ar lellēm, dzīvniekiem un cilvēkiem, liek puzzles ar trim vai četriem gabaliem, var uzzīmēt apli, šķir grāmatas lapas pa vienai, veido torņus no vairāk kā sešiem klučiem, uzskrūvē un noskrūvē trauku vākus, griež durvju rokturus (Shelov, Altmann, 2009).

1,5 līdz 3 gadus vecu bērnu intelektuālo attīstību raksturo ļoti strauja runas attīstība, sekošana vienkāršiem un divpakāpju norādījumiem, vienkāršas lomu spēles un darbošanās ar izziņu veicinošām rotaļlietām, cilvēka ķermeņa daļu un sadzīves priekšmetu atpazīšana.

Attīstoties kognitīvajām un runas prasmēm, sākas un arvien pilnveidojas mazu bērnu socializācija ar pieaugušajiem un vienaudžiem.

1.4. 1,5–3 gadus vecu bērnu sociālā attīstība

Ir vairāki labi iemesli, kāpēc sūtīt mazuli pirmsskolas izglītības iestādē, bet būtiskākais no tiem ir sociālo prasmju apgūšana (Einsvorta, 2007). Protams, tā nav vienīgā vieta, kur bērns apgūst saskarsmes principus ar vienaudžiem un pieaugušajiem, jo socializēšanās notiek ikreiz, kad mazulis komunicē ar citiem cilvēkiem, tomēr pirmsskolas izglītības iestādē attiecību pieredze ir daudz koncertētāka, nekā tad, ja bērns ikdienā dzīvo mājās.

1,5 gadus vecu bērnu sociālo attīstību raksturo patika, rotaļājoties dot lietas citiem, vienkāršas lomu spēles, piemēram, lelles barošana, norādīšana, lai pievērstu citu uzmanību kaut kam interesantam, spēlējas, galvenokārt, blakus citiem bērniem (Shelov, Altmann, 2009), izrāda vajadzību pēc saskarsmes ar tuviniekiem, uzticas tuviniekiem, atdarina pieaugušo darbības sadzīvē (Pirmsskolas izglītības mācību satura programma).

2 gadu vecumā bērns attēlo citus, īpaši pieaugušos un vecākus bērnus, sāk rotaļāties ar citiem bērniem (Shelov, Altmann, 2009), pazīst cilvēkus, ar kuriem ir saskarsmē, piemēram, skolotājas, bērnus, lieto pieklājības vārdus, sadarbojas ar bērniem un pieaugušajiem, ievēro pieaugušo norādījumus, piemēram, paņemt, nolikt, sakārtot (Pirmsskolas izglītības mācību satura programma).

3 gados bērns attēlo pieaugušos un vienaudžus, vēlas draudzēties ar vienaudžiem bez īpaša pamudinājuma, spēlē spēles pārmaiņus, izrāda līdzjūtību raudošam bērnam (Shelov, Altmann, 2009), izrāda interesi par savu un pretējo dzimumu, prot lūgt palīdzību, grib līdzdarboties spēlēs un rotaļās (Pirmsskolas izglītības mācību satura programma).

Izvērtējot atšķirības 1,5 un 3 gadus vecu bērnu sociālajās prasmēs un attīstībā, pedagogiem jauktās grupās ir liels izaicinājums saskaņot dažādu attīstības līmeņu bērnu intereses un spējas tā, lai vieniem nav par grūtu, bet otriem par vieglu, un katrs bērns varētu turpināt attīstīties atbilstoši savam līmenim. Pieredze gan rāda, ka arī vienā gadā dzimušu bērnu attīstība var būt ļoti atšķirīga, tāpēc būtiski šo dažādošanas principu ievērot jebkurā pirmsskolas izglītības iestādes grupā. Viens no risinājumiem ir bērnus sadalīt apakšgrupās atbilstoši interesēm, vecumam vai attīstības līmenim.

Sociālā pieeja attieksmju un uzvedības veidošanos skaidro ar sociālās vides ietekmi, bērnam vērojot un imitējot citu cilvēku uzvedību. Atdarināšanai īpaša nozīme ir mazbērna periodā, kad bērns intensīvi socializējas, vēro un uztver iespaidus, iekļaujot tos savā atmiņā

un atdarinot. Pieaugušiem jākontrolē tie uzvedības modeļi, kurus var pārņemt bērns (Puškarevs, 2001). Atdarināšanas process ir nepārtraukts, tāpēc liela nozīme ir tā veicināšanai gan mājās, gan pirmsskolas izglītības iestādē.

Socializācijas procesā pamazām attīstās un nostiprinās personīgo īpašību kopums, kas veido un ietekmē cilvēka raksturu, tomēr tā pamatā ir temperamenta pamatiezīmes, kuras nosaka augstākās nervu darbības tips (Golubina, 2007). Temperaments ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas nosaka, kādā veidā katrs tam piederošais izrāda savas emocijas – gan pozitīvās, gan negatīvās –, tāpēc pirmsskolas izglītības iestādes pedagogam jāspēj nošķirt šie tipi, lai atpazītu un prognozētu savu audzināmo uzvedību.

Angļu psihologs Dž. Boulbijs izstrādājis drošās piesaistes koncepciju psiholoģijā. Pētījumu gaitā viņš secināja, cik nozīmīgs bērna attīstībā ir mātes un zīdaiņa kontakts agrīnā vecumā (Boulbijs, 1998). Fiziskais kontakts un savlaicīga mazuļa vajadzību apmierināšana sniedz drošības sajūtu, kas ir drošs pamats turpmākajai sociālai un emocionālai attīstībai. „Vajadzība pēc drošības sniedz lielāku mierinājuma sajūtu nekā vajadzība pēc ēdiena vai dzēriena. 1–3 gadu vecumā iegūto pieredzi par miera un pasargātības sajūtu, mēs katrs paņemam līdzīvisai turpmākajai dzīvei” (Prekopa, 74. lpp.).

Vecumposma sociālo attīstību raksturo rotaļu uzsākšana ar vienaudžiem, uzvedības atdarināšana un empātijas spēju attīstība. 1,5 līdz 3 gadus vecu bērnu emocionālā attīstība raksturota nākamajā nodaļā.

1.5. 1,5–3 gadus vecu bērnu emocionālā attīstība

1,5–3 gadi ir ļoti aizraujošs laiks, jo mazulis sāk apzināties sevi kā atsevišķu, no vecākiem atdalītu indivīdu, tāpēc ļoti vēlas sevi apliecināt, darīt zināmu, kas viņam patīk, nepatīk un būt patstāvīgs. Tajā pašā laikā mazajam cilvēkam piemīt ierobežota spēja kontrolēt savas emocijas, un viņš tikai sāk apgūt tādas svarīgas prasmes kā gaidīšana, dalīšanās, pārmaiņus darbību veikšana. Valoda vēl nav galvenais komunikācijas līdzeklis, tāpēc žesti, mīmika, arī sišana, grūšana, košana ir būtisks emociju izpausmes veids (Parlakian, Lerner, 2014).

Atšķirtība no vecākiem arī ir emocionāls pārdzīvojums, kura pārvarēšana nenotiek vienas dienas laikā. Ļoti uzskatāmi, tas ir redzams, kad bērns sāk apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi. Svarīgi, lai šajā laikā pieaugušie būtu pēc iespējas atbalstošāki, mierīgāki un emocionāli līdzsvarotāki, lai pāreja noritētu pēc iespējas vieglāk. Pirmsskolas pedagoga uzdevums ir sniegt bērnam drošības izjūtu un palīdzēt iekļauties jaunajā vidē, savukārt vecāku funkcija ir atlaist savu bērnu arī emocionāli, jo bērns nevarēs mierīgi rotaļāties un izzināt

jauno vidi, ja jutīs, ka mamma vai tētis ir noraizējušies un labāk gribētu, lai bērns būtu ar viņiem. Pedagoģiem un vecākiem jābūt kā vienotai komandai, kas strādā kopīga mērķa vārdā – bērna attīstība, labklājība un izglītošana.

1,5 gadu vecu bērnu emocionālā attīstība saistīta ar dusmu izvirdumiem, pieķeršanos aprūpētājiem, lietu pētīšanu vienatnē, bet atrodoties aprūpētāju tuvumā, bailēm no svešiniekiem, simpātiju izrādīšanu pazīstamiem cilvēkiem. 2 gados bērns izrāda arvien lielāku neatkarību no aprūpētājiem, emocionāli reaģē uz pieaugušo teikto, mēdz uzvesties izaicinoši, raksturīgi dusmu izvirdumi (Shelov, Altmann, 2009), pastiprināti izrāda bailes, biežāk pauž savas izjūtas vārdos (Skiba, Deitsa, 2001). Trīsgadnieks var sākt izrādīt līdzjūtību pret raudošu bērnu, kopumā izrāda plašu emociju gammu, viegli atdalās no aprūpētāja, var satraukties, ja ir lielas izmaiņas dienas kārtībā (Shelov, Altmann, 2009), arvien noteiktāk sāk kontrolēt jūtu izpausmes, izrāda lepnumu par paveikto (Skiba, Deitsa, 2001). Emociju izpausmes, tāpat kā viss cits, mazajam cilvēkam ir vēl jāapgūst, tāpēc arī šajā ziņā 1,5 un 3 gadus veci bērni var ļoti atšķirties, īpaši tad, ja jau laikus bērns nav mācīts, kādas emociju izpausmes nav vēlamas.

Šajā vecumposmā liela daļa bērnu pieķeras kādam īpašam priekšmetam – rotaļlietai, pudelītei vai spilventiņam, kuri visur tiek ņemti līdzi. Lai arī mazuļi labprāt ir kopā ar citiem bērniem, sākumā viņi vairāk spēlēsies līdzās, nevis viens ar otru. Turklāt bērniem šajā vecumā ne īpaši patīk dalīties ar rotaļlietām, tāpēc var nākties iejaukties, lai izšķirtu strīdus. Ieteikums – piedāvāt priekšmetus, kurus ir viegli sadalīt, piemēram, plastilīns, krītiņi, klucīši (Einsvorta, 2007). „Mīļmantiņa” ir gandrīz katram bērnam, kas bieži vien tiek atrasta jau zīdaiņa vecumā un var kalpot kā drošās piesaistes (mamma) aizstājējs, mierinājums, piemēram, ejot gulēt vai, ja ir kāds emocionāls pārdzīvojums. Sākot apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi, tā var būt ļoti svarīga, saskaroties ar svešu vidi, jauniem cilvēkiem un situācijām, taču mīļākās rotaļlietas nonākšana cita bērna rokās varētu būt liels pārdzīvojums. Varbūt iespējams kompromiss, un mīļāko rotaļlietu bērnam ļaut ņemt blakus diendusā, bet pārējā laikā spēlēt ar kopīgajām rotaļlietām, kuras ir vieglāk sadalāmas. Cīkstoties par rotaļlietām, ne reti bērnos var novērot agresiju.

Agresivitāte – „psihiska gatavība agresīvai rīcībai, stabila tieksme uz asu, agresīvu uzvedību, rīcību. Agresivitāte var būt rakstura īpašība, kas ne vienmēr vērojama tieši, bet par to spriež, izvērtējot cilvēka rīcību” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 8. lpp.). Agresijas izpausmes parasti vispilnīgāk izpaužas ap 2 gadu vecumu, kad bērni ir ļoti spēcīgu emociju varā, bet vēl nav spējīgi izmantot valodu, lai tās izpaustu. Tik mazi bērni arī nav vēl iemācījušies kontrolēt savas emocijas. Viņi sāk apgūt empātiju (Parlakian, Lerner, 2014).

Vecāku un pedagogu uzdevums ir palīdzēt bērnam tikt galā ar dusmām, mācīt tās kontrolēt un izpaust sociāli pieņemamā veidā.

Kad mazulis kļūst agresīvs un izrāda, ka zaudējis kontroli pār savām emocijām, viņam ir jānomierinās, lai jebkāda saruna būtu iespējama. Visātrākais veids, kā nomierināt bērnu ir pašiem palikt mierīgiem (Parlakian, Lerner, 2014). Maza bērna dusmu izvirdums var kļūt par izaicinājumu arī pieaugušajam, īpaši ja to pavada agresija pret vienaudžiem vai pedagogu, tomēr svarīgi atcerēties, ka bērns vēl nespēj sevi kontrolēt un būtiskākais audzināšanas instruments ir mierīga saruna. Kā jūtas divgadnieks: „Kārtējās dusmu lēkmes laikā es pilnīgi zaudēju kontroli pār savām emocijām un savu ķermeni. Tāpēc ir tik svarīgi, lai jūs saglabātu mieru, kamēr manas dusmas dabīgi pāriet, (Einsvorta u.c., 319. lpp.).

Trīsgadnieka viedoklis: „Manas emocijas mainās no vienas galējības uz otru. Vienu brīdi esmu bezgala agresīvs, taču jau nākamajā – kautrīgs un kluss. Kādu laiku esmu priecīgs un apmierināts, bet tad pēkšņi ļaujos skaļai dusmu lēkmei” (Einsvorta u.c., 376. lpp.). Šis bērnu emocionālās svārstības bieži vien tiek pielīdzinātas pusaudžu vecuma krīzēm, taču iespējams, ka daudzējādā ziņā pat grūtāka, jo 2 un 3 gadu vecumā ir grūtāk rast risinājumu, piemēram, sarunājoties un atkarība no pieaugušajiem ir daudz lielāka.

Emociju izpausmes ir svarīgas un vajadzīgas, pat ja tās ir negatīvas, tāpēc ir svarīgi ļaut bērnam tās iepazīt, nevis uzreiz mierināt, tādējādi parādot, ka tās ir jāapspiež, vai vienmēr viss jācenšas atrisināt bērna vietā. Vislabākā palīdzība ir nosaukt emociju, lai bērns spētu saprast, kas ar viņu notiek, un parādīt sociāli pieņemamus veidus, kā to izpaust (Parlakian, Lerner, 2014). Trīsgadnieka viedoklis: „Es no daudz kā baidos, arī no tā, ka varētu sevi savinot. Es baidos iekrist tualetes podā vai tikt iesūkts putekļsūcējā” (Einsvorta u.c., 376. lpp.). Arī bailes ir emociju izpausme, no pieaugušā viedokļa tās bieži var šķist iracionālas, bet pedagogu un vecāku izpratne un atbalsts ir ļoti svarīgs, lai tās pārvarētu.

1,5 līdz 3 gadus vecu bērnu emocionālo attīstību raksturo plaša emociju izpausme un to svārstības, īpaši raksturīgi dusmu izvirdumi, arvien lielākas neatkarības izrādīšana no aprūpētājiem, nepieciešamība dalīties ar pieaugušo, vēlmē dalīties savā priekā ar pieaugušo.

Visas attīstības jomas darbojas paralēli un ietekmē viena otru. 1,5 līdz 3 gadus vecu bērnu attīstības kopsavilkums atspoguļots 1.5.1. tabulā.

1,5 – 3 gadus vecu bērnu attīstību raksturojošo prasmju kopsavilkums

	1,5 gadi	2 gadi	3 gadi
Fiziskā attīstība	<ul style="list-style-type: none"> patstāvīgi stāv un staigā kāpj augšup pa kāpnēm sāk skriet ejot velk aiz sevis rotaļlietas ar palīdzību var izģērbties apgūst pašapkalpošanās prasmes (ģērbjas, ēd, mazgājas) 	<ul style="list-style-type: none"> labi koordinēt savas kustības spēj nostāties uz pirkstgaliem spert bumbu skrien bez palīdzības rāpties uz un no mēbelēm turoties staigāt augšup un lejup pa kāpnēm mest un ķert bumbu zīmēt apļus un taisnas līnijas ir uzlabojis pašapkalpošanās prasmes saskaņotas roku un kāju kustības 	<ul style="list-style-type: none"> labi rāpjas skrien bez piepūles prot braukt ar trīsriteni staigāt augšup un lejup pa kāpnēm, pārmaiņus liekot kājas iet atmuguriski lec, ja pietur neilgi stāv uz vienas kājas uzauj un noauj apavus aizsien saites apguvis elementāras pašapkalpošanās prasmes ver krellītes attīsta roku kustības, manipulējot ar priekšmetiem izrāda kustību pašregulācijas pazīmes
Intelektuālā attīstība	<ul style="list-style-type: none"> saka vairākus atsevišķus vārdus saka un pakrata galvu "nē" ar roku norāda, ko grib mazulis apzinās savu ķermeni atpazīst sevi spogulī reaģē uz savu vārdu zina, ko dara ar ikdienišķām lietām, piemēram, telefonu, suku, karoti, norāda ar roku, lai pievērstu citu uzmanību vēlas pabarot lelli vai mīksto rotaļlietu prot norādīt kādu ķermeņa daļu švīkā papīru savā nodabā seko vienpakāpju norādījumiem bez žestiem piemēram, „sēdi”, „stāvi” ir interese par apkārtējo vidi orientējas tuvākajā vidē 	<ul style="list-style-type: none"> norāda uz lietām vai attēliem, kad tos nosauc zina nosaukt pazīstamu cilvēku vārdus nosauc galvenās cilvēka ķermeņa daļas saka teikumus ar 2 līdz 4 vārdiem atkārto vārdus, kas dzirdēti sarunā norāda uz lietām grāmatā atrod lietas, pat tad, kad paslēptas zem divām vai trim kārtām sāk atšķirt formas un krāsas pabeidz teikumus un rīmes pazīstamās grāmatās spēlē vienkāršas lomu spēles veido torņus no 4 vai vairāk klučiem var izmantot vienu roku vairāk nekā otru seko divpakāpju norādījumiem nosauc lietas bilžu grāmatā, piemēram, kaķis, putns vai suns bieži uzdod jautājumus 	<ul style="list-style-type: none"> seko 2 vai 3 pakāpju instrukcijām var nosaukt pazīstamas lietas saprot vārdus "iekšā", "uz" un "zem" saka savu vārdu, vecumu un dzimumu sauc draugus vārdā saka tādus vārdus kā "es", "man", "mēs" un "jūs", un dažus daudzskaitļa vārdus (automašīnas, suņi, kaķi), sarunājas pietiekami labi, lai arī svešinieki saprastu lielāko daļu, sarunājas, izmantojot 2 līdz 3 teikumus spēlejas ar rotaļlietas ar pogām, svirām, un kustīgām daļām spēlē lomu spēles ar lellēm, dzīvniekiem un cilvēkiem liek puzzles ar 3 vai 4 gabaliem var uzzīmēt apli šķir grāmatas lapas pa vienai veido torņus no vairāk kā 6 klučiem uzskrūvē un noskrūvē trauku vākus vai griež durvju rokturus

Sociālā attīstība	<ul style="list-style-type: none"> • patika rotaļājoties dot lietas citiem • rotaļāšanās blakus citiem bērniem • vienkāršas lomu spēles, piemēram, baro lelli • norādīšana, lai pievērstu citu uzmanību kaut kam interesantam • izrāda vajadzību pēc saskarsmes ar tuviniekiem • uzticas tuviniekiem • atdarina pieaugušo darbības sadzīvē; 	<ul style="list-style-type: none"> • attēlo citus, īpaši pieaugušos un vecākus bērnus • sāk rotaļas ar citiem bērniem • izrāda arvien lielāku neatkarību • sāk lietot pieklājības vārdus • sadarbojas ar bērniem un pieaugušajiem; • ievēro pieaugušo norādījumus, piemēram, paņemt, nolikt, sakārtot; 	<ul style="list-style-type: none"> • attēlo pieaugušos un vienaudžus • vēlas draudzēties ar vienaudžiem bez īpaša pamudinājuma • spēlē spēles pārmaiņus • izrāda līdzjūtību radošam bērnam • interesi par savu un pretējo dzimumu • prot lūgt palīdzību • grib līdzdarboties spēlēs un rotaļās
Emocionālā attīstība	<ul style="list-style-type: none"> • dusmu izvirdumi • izrāda pieķeršanos aprūpētājiem • pēta lietas vienatnē, bet atrodoties aprūpētāju tuvumā • bailes no svešiniekiem • izrāda simpātijas pazīstamiem cilvēkiem • grib dalīties savā priekā ar pieaugušo 	<ul style="list-style-type: none"> • dusmu izvirdumi • emocionāli reaģē uz pieaugušo teikto • izrāda arvien lielāku neatkarību no aprūpētājiem • mēdz uzvesties izaicinoši • pastiprināti izrāda bailes • biežāk pauž savas izjūtas vārdos • nepieciešamība dalīties ar pieaugušo 	<ul style="list-style-type: none"> • dusmu izvirdumi • sāk izrādīt līdzjūtību pret radošu bērnu • kopumā izrāda plašu emociju gammu • viegli atdalās no aprūpētāja • var satraukties, ja ir lielas izmaiņas dienaskārtībā • arvien noteiktāk sāk kontrolēt jūtu izpausmes • izrāda lepnumu par paveikto

(Geske, 2005; Miezīte, 2000; Pirmsskolas izglītības mācību satura programma; Shelov, Altmann, 2009; Skiba, Deitsa, 2001; Svence, 1999).

1.6. 1,5–3 gadus vecu bērnu izglītošanas atspoguļojums normatīvajos dokumentos

Latvijas Republikas pedagoģiskās koncepcija un sistēma balstās uz humānisma pedagoģijas pamatiem. Tās centrs ir cilvēks – ar gribu un sajūtām apveltīta darbīga būtne visās dzīves jomās (Golubina, 2007.) Šajā nodaļā darba autore apskata 1,5 līdz 3 gadus vecu bērnu izglītošanas atspoguļojumu Latvijas Republikas normatīvajos dokumentos, lai izvēlētos tiem atbilstošu pozitīvas uzvedības veicinošu stratēģiju.

Latvijas Republikas Izglītības likuma mērķis ir nodrošināt katram Latvijas iedzīvotājam iespēju attīstīt savu garīgo un fizisko potenciālu, lai veidotos par patstāvīgu un attīstītu personību, demokrātiskas Latvijas valsts un sabiedrības locekli. Atbilstoši izglītojamā vecumam un vajadzībām tiek nodrošināta iespēja:

- 1) iegūt zināšanas un prasmes humanitāro, sociālo, dabas un tehnisko zinību jomā;
- 2) iegūt zināšanas, prasmes un attieksmju pieredzi, lai piedalītos sabiedrības un valsts dzīvē;
- 3) tikumiskai, estētiskai, intelektuālai un fiziskai attīstībai, sekmējot zinīgas, prasmīgas un audzinātas personības veidošanos (Izglītības likums, 2. pants).

Lai veiksmīgi īstenotu Izglītības likuma mērķi, izglītības procesa realizēšana jāuzsāk pēc iespējas agrāk – Latvijas Republikā pirmsskolas izglītības iestādēs jau no 1,5 gadu vecuma. Būtiski veidot katrā bērņā pozitīvas uzvedībai raksturīgas prasmes, lai bērns augtu un attīstītos laipns, atsaucīgs, motivēts, labi mācītos skolā un veiksmīgi sevi realizētu sociālajā vidē (Latvijas Republikas Izglītības likums).

Izglītības likums nosaka, ka „izglītības process ietver mācību un audzināšanas darbību. Izglītības rezultāts ir personas zināšanu, prasmju un attieksmju kopums” (Izglītības likums, 1. pants, 4. punkts). 1,5–3 gadus vecu bērnu veiksmīgs izglītības process tiek nodrošināts pirmsskolā. „Pirmsskolas izglītība – izglītības pakāpe, kurā notiek bērna personības daudzpusīga veidošanās, veselības stiprināšana, sagatavošanās pamatzglītības ieguvei” (Izglītības likums, 1. pants, 18. punkts). Izglītības likums nosaka pamatprincipus bērna izglītošanā un audzināšanā, kas attiecas ne tikai uz pedagogiem, bet arī uz vecākiem. Bērns aug un veidojas sabiedrībā, tādēļ būtiska loma ir izglītības iestādes pedagogu un vecāku sadarbībai, lai prasības bērna audzināšanā un izglītošanā būtu vienotas.

Ministru kabineta noteikumi Nr.533 „Par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām” nosaka pirmsskolas izglītības satura mērķi – veicināt bērna vispusīgu un harmonisku attīstību, ievērojot viņa attīstības likumsakarības un vajadzības, individuālajā un sabiedriskajā dzīvē nepieciešamās zināšanas, prasmes un attieksmes, tādējādi mērķtiecīgi nodrošinot bērnam iespēju sagatavoties pamatzglītības apguvei. Savukārt pirmsskolas izglītības satura uzdevumi ietver nosacījumus, kuri īstenojami saistībā ar pozitīvas uzvedības veidošanās nosacījumiem:

- sekmēt bērna pašapziņas veidošanos, spēju un interešu apzināšanos, jūtu un gribas attīstību;
- sekmēt bērna saskarsmes un sadarbības prasmju attīstību;
- sekmēt pozitīvas attieksmes veidošanos bērnam pašam pret sevi, citiem cilvēkiem, apkārtējo vidi un Latvijas valsti.

Pirmsskolas izglītības saturs ir īstenojams vienotā veselumā, veicinot bērna fizisko, psihisko un sociālo attīstību. Pirmsskolas izglītības pedagoģiskais process pamatojas uz humānisma, uzskatāmības un pēctecības principu. Pirmsskolas izglītības pedagoģiskā procesa galvenie pamatnosacījumi ir:

- ievērot bērna vajadzības, intereses un spējas, kā arī nodrošināt viņa individuālo attīstību, ja nepieciešams, izstrādājot individuālu mācību plānu;
- sekmēt bērna pozitīvu pašsajūtu drošā un attīstību veicinošā vidē;
- nodrošināt bērna, pedagogu un vecāku vai bērna likumisko pārstāvju sadarbību (Ministru kabineta noteikumi Nr.533 „Par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām”).

Mācību satura apguvei izmanto bērniem no divu līdz triju gadu vecumam:

- plāno rotaļnodarbības, kas iepazīstina ar dabu, apkārtni un sabiedriskās dzīves norisēm, bērnu literatūru un folkloru,
- sniedz matemātiskos priekšstatus,
- nodrošina sensoro spēju attīstīšanu,
- latviešu valodas, zīmēšanas, gleznošanas, veidošanas, aplicēšanas, mūzikas apguvi un kustību attīstību.

Programmas uzdevumi radīt iespēju katram bērnam atbilstoši viņa dotumiem un spējām:

- 1) sekmēt emociju un jūtu, uzmanības, uztveres, domāšanas un atmiņas attīstību praktiskā un radošā darbībā;
- 2) veidot individuālo pieredzi par sevi un apkārtējo vidi kopsakarībās;
- 3) veicināt pozitīvas attieksmes veidošanos pret sevi, līdzcilvēkiem, apkārtējo vidi un Latvijas valsti;
- 4) izjust kustību prieku un attīstīt fiziskās īpašības;
- 5) bagātināt vārdu krājumu, apgūt klausīšanās un runāšanas prasmes, sagatavoties lasīšanas un rakstīšanas prasmeju apguvei;
- 6) veidot matemātiskos priekšstatus daudzveidīgās darbībās;
- 7) attīstīt sensorās spējas un izziņas intereses apkārtējās vides iepazīšanā;
- 8) veicināt iztēles un radošo spēju attīstību, izmantojot muzikālās un tēlotājdarbības radošās pašizpaušmes līdzekļus;
- 9) darboties radošā pašizpaušmē, attīstot roku sīko muskulatūru un apzinoties sava veikuma nozīmīgumu (Pirmsskolas izglītības mācību satura programma).

Pirmsskolas izglītības vadlīnijas un apgūstamās prasmes un to apguves veidi ir saistāmi ar pozitīvu uzvedību un tās vērtībām, kas tiks apskatītas nākamajā nodaļā.

2. TEORĒTISKĀS NOSTĀDNES PAR POZITĪVAS UZVEDĪBAS VEICINĀŠANU

2.1. Pozitīvas uzvedības jēdziens

Lai veicinātu pozitīvu uzvedību 1 līdz 3 gadus veciem bērniem pirmsskolas izglītības iestādē, vispirms jāizprot jēdziena būtība.

Pozitīvisms – „pedagoģijas virziens, kas par zināšanu vienīgo avotu uzskata pozitīvas pieredzes faktus, empīriskās zinātnes un noliedz teorētiski abstraktu spriedumu nozīmi. Pirmoreiz šo virzienu 19. gadsimtā aprakstījis A. Komte, kaut arī pozitīvisma pirmsākumus var saskatīt jau 16. Gadsimta angļu filozofa F. Bēkona atziņās” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 133. lpp.). Uzvedība – „indivīda rīcības ārējā izpausme, izturēšanās, attieksme, ko parasti nosaka vitālas vajadzības un vides apstākļi, kā arī tuvākajā apkārtnē vai plašākā sabiedrībā pieņemtās estētiskās, tikumiskās normas, etiķete un ko, tāpat kā zināšanas, vērtē izglītības ieguves procesā. Vērtējot uzvedību, jāņem vērā konkrētie apstākļi un situācijas” (Pedagoģijas terminu vārdnīca, 182. lpp.). No šīm definīcijām izriet, ka pozitīva uzvedība ir labvēlīga, efektīva un konstruktīva bērna rīcība, izturēšanās un attieksmju paušana, ko veido viņa vajadzības, ārējie apstākļi un sabiedrības normas.

Tātad no vienas puses pozitīva uzvedība veidojas pašā bērnā un viņa vēlmē apmierināt savas vajadzības, kas ir dzinējspēks, no otras puses, tā ir apgūstama un iemācāma. To apstiprina arī Dž. Grejs: „Pozitīva uzvedībā bērnā veidojas pozitīvas audzināšanas rezultātā” (Grejs, 51. lpp.).

Ar pozitīvās disciplinēšanu palīdzību vecākiem un pedagogiem ir iespēja bērnā attīstīt tās īpašības, ko vēlas bērnā redzēt tad, kad viņš ir pieaudzis. Lai bērns kā pieaudzis cilvēks būtu mīļš, izpalīdzīgs, gādīgs un laipns, spētu pieņemt gudrus, saprātīgus lēmumus, būtu godīgs un uzticams, kā arī nevardarbīgs, lai bērns izaugot rūpētos un mīlētu savus vecākus. Ar savu piemēru bērnam var iemācīt kā savaldīt savas dusmas, kā rīkoties konfliktsituācijās, kā būt godīgam un kā pieņemt kādu konkrētu situāciju vai cilvēku (Valsts Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija). Dažos avotos sastopams pozitīvās disciplinēšanas termins, tomēr šī darba ietvaros tiks lietoti termini „pozitīvā audzināšana” un „pozitīvas uzvedības veicināšana”, jo „disciplinēšanas” jēdziens savā būtībā ir daudz šaurāks un ar nedaudz negatīvu pieskaņu, jo atgādina autoritatīvu pieeju un vienvirziena komunikāciju, kas prasa paklausību, nevis aktīvu līdzdarbošanos no bērna.

„Pozitīva attiecības un negatīva uzvedība savstarpēji cita citu izslēdz” (Hansena, Kaufmane, Saifers, 77. lpp.). Tātad, ja vien labvēlīgas attieksmes rezultātā izveidojušās attiecības vairākumā situāciju ir pozitīvas, tad tās pašas par sevi izslēdz negatīvu uzvedību.

Lai panāktu bērna pozitīvu uzvedību, vecākiem un pedagogiem jāņem vērā dažādi nosacījumi, kas to veido. Tie tik izklāstīti nākamajā nodaļā.

2.2. Pozitīvas uzvedības veidošanās nosacījumi

Pozitīva motivācija ir iedarbīgāka par sodu, tas ir viens no vienkāršākajiem un iedarbīgākajiem pozitīvas uzvedības veidošanas nosacījumiem. To apstiprina arī Dž. Grejs paužot, ka pozitīvajā audzināšanā galvenā vērtība tiek pievērsta bērnu motivācijai ar mīlestību, nevis, iedzenot bailes no soda, pazemojot vai liedzot mīlestību. Audzinot mīlestībā, galvenā uzmanība jāpievērš bērna motivēšanai sadarboties bez iebiedēšanas (Grejs, 2001). Tomēr, lai cik liela būtu mīlestība pret bērnu, ar to vien ir par maz, lai bērns varētu atšķirt pareizo no nepareizā, labo no sliktā, vai kaut vai to, ja viņš ar savu rīcību sāpina kādu, ir vajadzīgi noteikumi un ierobežojumi.

„Bērniem ne tikai vajadzīga kārtība un uzvedības noteikumi, – viņi tos grib un sagaida! Tie dara viņu dzīvi saprotamu un paredzamu, rada drošības sajūtu” (Gipenreitere, 2006, 157. lpp.). Bērna pirmā reakcija uz jebkuru aizliegumu būs noliedzoša, taču viņš būs daudz mierīgāks nekā tad, ja varēs darīt visu, kas ienāk prātā, jo tādējādi rodas nedrošība, saskaroties ar daudzajām izvēlēm (Einsvorta, 2007). Vecāki un pedagogi ir bērna vērtību veidotāji, jo bērns nepārtraukti mācās no saviem paraugiem, līdz kļūst pieaudzis un pats spēj izvērtēt lietas un nostiprināt savus dzīves uzskatus.

R. Džeja grāmatā „Lai bērni būtu laimīgi” (2010) pauž, ka svarīgākais ir noteikt skaidras un nepārvietojamas robežas, lai bērni zinātu, ka likumi nekad nemainās. Emocionāli un dusmu lēkmēm pakļauti bērni bieži grib pārbaudīt noteiktās robežas, viņi to dara, lai pārlicinātos, ka ir kaut kas nemainīgs, uz ko paļauties. Savukārt J. Gipenreitere savā darbā „Kā saprasties ar bērnu” pauž uzskatu, ka noteikumu, ierobežojumu, prasību un aizliegumu nedrīkst būt pārāk daudz, tiem jābūt elastīgiem (Gipenreitere, 2006). Viņa piedāvā visus noteikumus nosacīti iedalīt četrās krāsu zonās – zaļā, dzeltenā, oranžā un sarkanā.

Zaļā zona iekļauj lietas, kuras pats bērns var noteikt, piemēram, ar ko viņš grib rotaļāties, kādas aktivitātes izvēlēties, piemēram, spēles un rotaļlietas. Dzeltenā zona apzīmē nosacītu brīvību, kur bērns pats var kaut ko izvēlēties, bet zināmās robežās, piemēram, ārā ejot jāvelk jaka, tomēr bērns var noteikt, kura tā būs. Oranžā zona iekļauj noteikumus, kas pārsvarā nav ļauti, tomēr pieļaujami izņēmumi, piemēram, gulētiešanas laiku var nedaudz atlikt, ja mājās gaida tēti, kurš pārrodas pēc ilgāka komandējuma. Savukārt sarkanās zonas noteikumus nedrīkst pārkāpt nekad un nekādos apstākļos, piemēram, kādam sist vai kā citādi fiziski ietekmēt. Šo abu autoru pieejas it kā ir pretrunā, bet tomēr tās iespējams savienot,

balstoties uz pamatprincipu, ka svarīgi ievērot vienotos noteikumus un neatkāpties no tiem īstermiņā, tomēr paturēt prātā to, ka, bērnam augot, jāpielāgo arī noteikumi, lai viņš kļūtu arvien patstāvīgāks un neatkarīgāks. Šie principi atspoguļoti 2.2.1. tabulā.

2.2.1. tabula

Noteikumu iedalījums krāsu zonās (Gipenreitere, 2006)

Zaļā zona	Atļauts pēc paša bērna ieskatiem un vēlēšanās
Dzeltenā zona	Dota nosacīta brīvība, kur var rīkoties pēc savas izvēlēs, bet zināmās robežās.
Oranžā zona	Nav atļauts, bet var pieļaut īpašos apstākļos.
Sarkanā zona	Darbības, kas nav pieļaujamas nekādos apstākļos.

Vēl svarīgi paturēt prātā, ka vecāku prasības nedrīkst nonākt klajā pretrunā ar svarīgākajām bērna vajadzībām (Gipenreitere, 2006), piemēram, neaizliegt bērnam skraidīt un būt aktīvam tikai tāpēc, ka pašiem tas nepatīk vai vienkārši ir slinkums skraidīt līdzī. Vienkāršākais princips pēc kā vadīties, lai izvērtētu ko aizliegt un ko nē attiecībā uz maziem bērniem ir, vai viņš ar konkrēto rīcību apdraud sevi vai var kaitēt kādam citam. Turklāt pieaugušajiem jāsaprot savā starpā, kas ir aizliegts un kas atļauts, citādi bērns apjūks un nezinās, ko īsti drīkst un ko nedrīkst. J. Gipenreitere uzskata: „Tonim, kādā tiek izteikta prasība vai aizliegums, jābūt drīzāk draudzīgam un izskaidrojošam nekā pavēlošam” (Gipenreitere, 167. lpp.). Droši vien praksē daudz grūtāk izpildīt, kā sākumā varētu šķist, tomēr ir vērts piedomāt pie balss intonācijas, jo tā ir ļoti būtiska gadījumā, kad bērna vārdu krājums ir vēl pavisam mazs un neverbālā komunikācija ir galvenais saziņas līdzeklis. „Ja bērns nesadarbojas vai regulāri pārkāpj vienošanos, likumu ievērošanu var panākt tikai tad, ja ir padomāts par loģiskām sekām un likumsakarīgu konsekvenci pārkāpuma gadījumā” (Roge, 77. lpp.)

Atgriežoties pie pozitīvas uzvedības veicināšanas pirmsskolas izglītības iestādē, iespējams, ka pedagogam jāpiemēro uzvedības korekcija „spēja noteikt uzvešanās cēloni un uzsākt uzvedības pārveidošanas procesu” (Hansena, Kaufmane., Saifers, 144. lpp.). Tam

paralēli jāveido mīlestības un rūpju pilnu, atsaucīgu, atbalstu sniedzoša un rosinoša atmosfēra grupā, lai bērniem nebūtu iemesla uzvesties izaicinoši, pozitīvi jāiejaucas un jāmaina negatīva uzvedība, jāieaudzina paškontrolē un efektīva funkcionēšana. Ar efektīvu funkcionēšanu šeit domāta spēja efektīvi darboties šajā pasaulē, panākt vajadzību apmierināšanu pozitīvā veidā, spēt novērtēt savus resursus (Hansena, Kaufmane, Saifers, 1998).

Pēc autores domēm, visveiksmīgāk pozitīvās audzināšanas pamatprincipus apraksta Dž. Grejs:

1. Tu vari būt atšķirīgs – katrs bērns ir unikāls, un viņam vajadzīga citādāka pieeja audzināšanā.

2. Tu vari kļūdīties – kļūdīties ir dabiski, taču kaunināšana un sodīšana kavē spēju piedot sev un mīlēt sevi.

3. Tu vari paust negatīvas emocijas – negatīvās emocijas ir dabiskas, taču bērniem jāiemācās izpaust atbilstoši situācijai.

4. Tu vari gribēt vēl – māca izteikt savas vēlmes, rēķinoties ar to, ka ne vienmēr tās iespējams piepildīt.

5. Tu vari teikt "nē", taču noteicošais vārds ir mammai un tētim/pieaugušajam – vārds „nē” bieži vien palīdz bērnam paust savas emocijas un saprast vēlmes, tomēr ne vienmēr jānotiek pēc viņa prāta (Grejs, 2001).

Pozitīvā audzināšana ietver arī ilglaicīgo mērķu noteikšanu, emocionālā kontakta veidošanu, drošības un rīcības modeļa nodrošināšanu, strukturizēta rīcības modeļa sniegšanu, izpratni par bērna attīstību, domāšanu un jūtām, kā arī problēmu definēšanu un risināšanu (Valsts Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, 2008). Ilglaicīgo mērķu noteikšana nozīmē definēt kādu audzināšanas rezultātu vēlas sasniegt ilgākā laika posmā. Emocionālā saikne un drošības sajūta nodrošina mērķu sasniegšanu. Strukturizēts rīcības modelis iever skaidru informāciju, kas no bērna tiek sagaidīts, kā arī izglīto pašam pieņemt atbilstošus lēmumus. Izprotot attīstības īpatnības konkrētā vecumposmā, pieaugušie reaģē un rīkojas atbilstošāk situācijai. Problēma ir jāpazinās, lai meklētu atbilstošus risinājumus.

Pedagoga darbā dažreiz nākas saskarties ar situācijām, kad šķiet, ka bērna vienīgais mērķis ir kaitināt pedagogu un izrādīt pretošanos visos iespējamajos veidos. „Hroniskai nepaklausībai parasti ir emocionāls iemesls, piemēram, cīņa par uzmanību, cīņa par pašapliecināšanos, vēlme atriebties, zaudēta ticība saviem spēkiem” (Gipenreitere, 176.– 178. lpp.). Šie psihoemocionālie iemesli ne vienmēr atklājas viegli un visticamāk saistīti ar problēmām ģimenē, un bez sadarbošanās ar vecākiem vai pat speciālistiem neiztikt. Tomēr jāpatur prātā, ka katras rīcības mērķis ir kādu vajadzību apmierināšana.

„Cilvēkam vajag: lai viņu mīlētu, saprastu, atzītu, cienītu; lai viņš kādam būtu vajadzīgs un tuvs; lai viņam veiktos visā, ko viņš uzsāk – mācībās, darbā; lai viņš varētu īstenot sevi, attīstīt savas spējas, pilnveidoties, cienīt sevi” (Gipenreitere, 190. lpp.). Pedagogu un vecāku uzdevums ir palīdzēt veidot bērnu pašapziņu, pašcieņu un virzīt uz pašapliecināšanos.

Ar pašapziņu tiek saprasta „spēja apzināties sevi, savas zināšanas, intereses, tieksmes, tikumus, ideālus, rīcības motīvus un savu vietu sabiedrībā. Pašapziņa saistīta ar pašcieņu un ir nepieciešama, lai persona varētu aktīvi iesaistīties sabiedriskajos procesos un dotu savu ieguldījumu sev un sabiedrībai derīgā darbā.” Pašcieņa ir „uz savas morāles vērtības apjēgšanu balstīta attieksme, kas saistīta ar sevis cienīšanu, apzināšanos, pašlepmumu. To nevar ieaudzināt, var radīt apstākļus pašcieņas izkopšanai. Lai attīstītu pašcieņu, jāatzīst cilvēka tiesības un brīvības, cilvēkam jābūt iespējai apliecināt sevi.” Savukārt pašapliecināšanās – „indivīda spēju, talantu pilnveidošana un īstenošana darbībā; tikai pozitīva darbība tiek uzskatīta par pašapliecināšanos. Pēc psihologa A. Maslova uzskatiem pašapliecināšanās vēlme piemīt katram cilvēkam” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 122. lpp.). Šie termini ir savstarpēji līdzīgi, tomēr ietver atšķirīgas nianšes, kuras ir būtiski ņemt vērā.

„Bērna pašapziņa rodas, kontaktējoties ar citiem cilvēkiem. Pieaugušie, kuru vidū aug bērns, veido viņā pozitīvu attieksmi pret pasauli un cilvēkiem. Pirmā šīs pozitīvās attieksmes pazīme ir, tā saucamais, „dzīvīguma komplekss”, kuru jau 20. gadsimta trīsdesmitajos gados aprakstīja zinātnieki N. Figurins, M. Deņisovs un N. Ščelovanovs. Tas liecina par sekmīgu bērna attīstības norisi un par to, ka izveidojies pamats pozitīvai attieksmei par sevi” (Romenkova, 17. – 18. lpp.).

Lai veidotu pozitīvu bērna pašvērtējumu, bez nosacījumiem jāpieņem bērns, aktīvi jāuzklausā viņa pārdzīvojumi un vajadzības, jābūt kopā ar bērnu, nav jāiejaucas tajās nodarbībās, ar kurām bērns pats tiek galā, jāpalīdz, kad bērns lūdz, jāprieņemas līdz ar bērnu par viņa panākumiem, jāseko tiem, jādalās ar viņu savās jūtās, konstruktīvi jārisina konflikti, ikdienas sarunās jālieto laipnas frāzes, jāapskauj bērns ne mazāk kā četras reizes dienā (Gipenreitere, 2006). Šajā nodaļā izklāstītas galvenās vadlīnijas un nosacījumi pozitīvas uzvedības veidošanai, kuru pamatā ir bērna uzvedības cēloņu un motivācijas, ko virza vajadzības, apzināšanās, vēlamās uzvedības mērķa noteikšana un izskaidrošana bērnam mutiski, ar piemēru un, piedāvājot pašam meklēt risinājumus, kam paralēli pieaugušie apzināti veido pozitīvu attieksmi no savas puses, atbalstošu un mīlošu vidi.

Lai veidotu pozitīvu uzvedību bērnam jābūt skaidriem noteikumiem un ierobežojumiem. Turpmāk apskatīsim konkrētus paņēmienus pozitīvas uzvedības veicināšanai 1 līdz 3 gadus veciem bērniem pirmsskolas izglītības iestādē un ģimenē.

3. POZITĪVAS UZVEDĪBAS VEICINĀŠANAS METODES

3.1. Audzināšana kā pozitīvas uzvedības veidošanas pamats

„Audzināt bērnu nozīmē būt viņam blakus ar atbalstu, ar padomu un, protams, ar savu piemēru” (Valsts Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, 2008). Šajā nodaļā tiks apskatīta pozitīva audzināšana un konkrētas metodes, kuras ikdienā var pielietot pedagogi pirmsskolas izglītības iestādē un vecāki mājās. Tomēr būtiski, lai pieaugušo, kuri visbiežāk kontaktējas ar bērnu, attieksme un prasības būtu pēc iespējas konsekventas, lai bērnos neveidotos apjukums un nedrošība. Vispirms definēti audzināšanas un mācīšanās procesi, jo tie izglītībā darbojas paralēli.

Audzināšana – „1. Plašā izpratnē – mērķtiecīgi organizēts cilvēkdarbības process, kas virzīts uz sociālas kultūras pieredzes nodošanu no paaudzes paaudzei, uz jaunās paaudzes vērtīborientāciju un pašregulācijas veidošanu un garīguma izkopšanu. Audzināšanas procesā veidojas un attīstās nozīmīga personības attieksme pret cilvēku, cilvēka darbu, kultūras vērtībām, dabu, sabiedrību, valsti. Tas nodrošina iespēju kļūt par pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem, pašiem noteikt savu dzīvi, rīcību un būt atbildīgiem par to” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 24.lpp.). Tātad ar audzināšanas palīdzību cilvēks veiksmīgi iekļaujas sabiedrībā, apgūst tās vērtības, kultūru un sociālos procesus, tomēr tas nav tikai vienvirziena process, un audzināmajam pašam ir iespēja noteikt savu attīstību un strādāt sev vēlamā virzienā.

2. Šaurā izpratnē – pieauguša cilvēka darbība, kuras nolūks ir bērna attīstības vadīšana vēlamā virzienā, gādājot, rūpējoties par viņu, mācot, izglītojot, izkopjot dzīvei vajadzīgās praktiskās iemaņas, iesaistot konkrētās sabiedriskās dzīves situācijās, veidojot viņam iekšējās izaugsmes nosacījumus” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 24.lpp.). Šī diplomdarba ietvaros aktuālāka ir termina šaurākā izpratne, jo būtiska nozīme pirmsskolas vecuma bērnu un pedagogu saskarsmē. Jāpiebilst, ka bērna attīstības vēlamais virziens, kurā darbojas audzināšanas process, ir pozitīva uzvedība, tās nosacījumu ievērošana un metožu pielietojums.

„Audzināšana ir māksla, kura veido cilvēku. Tā nepārtraukti pilnveidojas, attīstās, lai sasniegtu savu galveno un augstāko uzdevumu – attīstītu katrā cilvēkā tikumisko pašapziņu. Latviešu pedagogs K. Dēķens ir norādījis, ka audzinot jauno paaudzi, jāņem vērā tautas pagātnes pieredze, jo cilvēks nav vienas dienas būtne, kura dzīvo tikai šodienai. Ir nepieciešama harmonija ar pagātni, jo no šīs harmonijas atkarīga visas cilvēces nākotne un katra cilvēka dzīve” (Vigule, 24. lpp.).

Audzinašana iet līdztekus ar mācīšanos. Lai sasniegtu vēlamo mērķi, šim procesam jābūt divvirzienu – pedagogs māca, audzina, bet bērns mācās un apgūst. „Mācības ir specifisks izziņas veids, kas neaprobežojas tikai ar zināšanu un prasmju apguvi, bet arī veicina cilvēka intelektuālo, emocionālo, gribas, fizisko attīstību, atklāj aizvien jaunus un pilnveido esošos izziņas darbības veidus, kas ļauj apkārtējo īstenību iepazīt patstāvīgi un pastāvīgi. Tā ir sociāla parādība, kas veido daudzveidīgas sociālās attieksmes un cilvēka pašizziņas un pašīstenošanās pieredzi” (Freibergera, Priede, 6. lpp). Pirmsskolā mācīšanas un mācīšanās procesa galvenā forma ir rotaļa, lai bērns pēc iespējas dabiskāk un organiskāk apgūtu nepieciešamās zināšanas un prasmes.

Mācīšanās procesā svarīga loma ir vidutējam starp pasauli un bērnu, tātad, pieaugušajam, jo cilvēciskā mijiedarbība atklāj daudz vairāk nekā lietas vienas pašas. Mērķtiecīga cilvēku mijiedarbība vairo impulsu daudzveidību, koncentrē uzmanību, rosina domāt, veido aktīvu attieksmi pret apkārtējo pasauli (Freibergera, Priede, 2007). Svarīgi ļaut bērnam pašam pētīt priekšmetus un apkārtējo vidi, tomēr svarīgi paturēt prāta, ka pieaugušā skaidrojumi, atbalsts, piemērs un cita veida līdzdarbošanās, palīdz ātrāk piešķirt lietām jēgu, pielietojumu, izprast apkārt notiekošo, un līdz ar to ātrāk iepazīt pasauli un iekļauties tajā. Tātad ar pieaugušo palīdzību bērna attīstība noritēs straujāk. Tomēr, ja vecāku un pieaugušo palīdzība ir nepārtraukta, tas kavē patstāvības un neatkarības veidošanos. Svarīgākais ir balanss un samērīgums.

Pozitīvas uzvedības veicināšanas paņēmieni ir:

- bērna jūtu respektēšana,
- pašregulācijas prasmes apgūšana,
- pozitīvas uzvedības ieaudzinašana,
- uzvedības vadība,
- dabisko seku apzināšanās,
- ignorance,
- bērna izvēle,
- vides pārveidošana (Hansena, Kaufmane, Saifers, 1998).

Pašregulācijas prasme ietver paņēmienus, kā bērns var pats sevi nomierināt, piemēram, novirzot uzmanību uz citu mierīgāku aktivitāti kā grāmatas šķirstīšana, pastaiga, apskaušanās. Pozitīvas uzvedības ieaudzinašana ir ilgtermiņa process, kurā bērnus māca pašiem meklēt pozitīvus risinājumus, piemēram, kā sadalīt rotaļlietas. Tomēr situācijās, kad nepieciešama tūlītēja iejaukšanās, piemēro uzvedības vadību – „uzvedības vadīšanas stratēģija, kas ļauj bērnam panākt to, ko viņš vēlas, uzvedības normām atbilstošā veidā” (Hansena, Kaufmane,

Saifers, 139. lpp). Dabisko seku apzināšanās ir pedagoga skaidrojums, pie kā noved negatīva un sociāli nevēlama rīcība, piemēram, ja bērns patstāvīgi ir vardarbīgs pret citiem, viņi visticamāk negribēs ar viņu kopā rotaļāties. Ignoranci pielieto, ja negatīvas uzvedības mērķis ir uzmanības pievēršana, tad jāmeklē cēloņi un jāstrādā ar tiem. Ja visi iepriekš minētie nosacījumi ir izpildīti, tomēr negatīva uzvedība turpinās, bērnam piedāvā izvēlēties citu nodarbi vienatnē. Iespējams, ka bērnu nepaklausības cēlonis ir apkārtējā vide, kas viņus pārstimulē vai gluži pretēji ir garlaicīga, tad tā ir atbilstoši jāpārveido.

Vislabākās iejaukšanās stratēģijas – pedagogs piedāvā pozitīvus un produktīvus veidus, kā apmierināt vajadzības (Hansena, Kaufmane, Saifers, 1998). Jāpatur prāta, ka bērna uzvedību vienmēr virza vēlme pēc vajadzību apmierināšanas, un pieaugušo uzdevums ir parādīt, kā tās var apmierināt sociāli pieņemamā veidā, nekaitējot sev vai apkārtējiem.

Dr. P. Kolmens savā grāmatā „Kā runāt ar bērnu problēmsituācijās” (2000) piedāvā „punktu metodi”, kuras būtības ir nedēļas sākumā piešķirti punkti, kuru apjoms samazinās, ja bērns slikti uzvedas. Nedēļas beigās, atkarībā no punktu skaita, bērns var izvēlēties rotaļlietu vai kādu izklaidi. Tomēr šī vai kāda cita atalgošanas metode nav atbalstāma, jo, ja bērns par labu uzvedību saņem samaksu vai balvu, viņa prasības arvien augs, līdz vecāki vairs nespēs apmierināt bērna prasības un motivācijas sistēma sabruks līdz ar labas uzvedības realizāciju. Pozitīvai uzvedībai ir jābūt pašsaprotamai.

Pedagogam jāpatur prātā: katrs bērns ir vienots veselums, kuram piemīt savas, tikai viņam raksturīgas individuālas īpašības. Tāpēc arī nedrīkst aizmirst, ka uztveres un sajūtu sfēra mēdz būt dažāda. To katram cilvēkam nosaka individuālais jūtīgums un tā sliekšņi” (Golubina, 66. lpp.). Katrs bērns tāpat kā katrs pieaugušais ir atšķirīgs, kaut arī vispārējās vecuma attīstības īpatnības ir līdzīgas un kalpo kā pamats uzvedības izpausmēm, katram bērnam vajadzīga sava pieeja, kas vislabāk atbilst viņa uztverei, spējām un personībai. Turpmāk tiks apskatītas konkrētas metodes un piemēri pozitīvas uzvedības veicināšanā – Marte Meo metode, paškontroles treniņš, sadarbšanās metode un izolēšanas metode.

3.2. Marte Meo metode

Metode attīstījusi Nīderlandē, kur M. Ārts analizēja vecāku ikdienas komunikāciju, mēģinot atklāt vecāku dabīgos uzvedības modeļus (Aarts, 2008 pēc Krones, 2013). Marte Meo terapijas ietvaros, aprakstījusi dabiskās vecāku bērnu mijiedarbības dimensijas, kas nodrošina bērnus ar nepieciešamo informāciju un atbalstu dažādos attīstības posmos. Šīs pieejas galvenais fokuss ir identificēt, aktivizēt un attīstīt vecāku prasmes, lai uzlabotu mijiedarbību ar bērniem. „Marte Meo” nosaukums aizgūts no latīņu valodas ”mar martis” ar

nozīmi „pašu spēkiem” (Krone, 2013). Ar šīs metodes palīdzību galvenie izglītojamie ir vecāki.

Marte Meo pieci attīstību atbalstošie pamatprincipi:

1. Gaidīšana – pieaugušais aktīvi gaida bērna reakciju vai atbildes reakciju uz pieaugušā darbību.
2. Apstiprināšana – pieaugušais apstiprina vēlamu uzvedību un bērna iniciatīvas.
3. Nosaukšana – pieaugušais nosauc bērna veiktās darbības, notikumus, pieredzi, sajūtas, emocijas, paredzamo pieredzi.
4. Vadīšana un virzīšana – jābūt pozitīvi orientētai, atbalstošai un nesteidzinošai.
5. Konstruktīvs dialogs – problēmu risinājums ir konstruktīvs dialogs, nevis vienvirziena pavēļu izteikšana (Aarts, 2008 pēc Krones, 2013).

„Pirmsskolas vecuma bērnu vadības funkcijas un vecāku – bērnu mijiedarbība” galvenā ideja, ka bērnu attīstību ietekmē apkārtējā vide, jo īpaši tuvākie aprūpētāji. Vadības funkcijām (vai pašregulācijai) ir īpaša loma bērnu uzvedības problēmu un nesekmības attīstībā skolas vecumā, kā arī vadības disfunkcija ir saistīta ar autismu, tikiem, uzmanības deficītu, hiperaktivitātes u.c. sindromiem. Pētījums ļaus secināt, kāda vecāku uzvedība varētu palīdzēt attīstīt bērna pašregulācijas spējas un dot iespēju izstrādāt apmācošo programmu vecākiem (Krone, 2013).

To pētījusi arī E. Birziņa, psiholoģe, Marte Meo terapeite, LU Psiholoģijas doktorante. Kopš 2009. gada viņa veic pētījumu „Mātes un bērna mijiedarbības un pirmsskolas vecuma bērnu eksternālo uzvedības problēmu izmaiņas Marte Meo terapijas laikā.” Ir pierādīts, ka svarīgi pamanīt bērnu uzvedības problēmas un censties tās novērst jau agrīnā bērnībā. Pētījuma dalībnieki ir bērni ar eksternālām uzvedības problēmām vecumā no 3 līdz 7 gadiem un viņu mātes. Terapijas laikā, balstoties uz tiem resursiem, kas bērniem un vecākiem jau ir; kā arī, attīstot pozitīvas bērnu audzināšanas un aprūpes prasmes, ir iespējams, ka mazinās arī bērnu eksternālās uzvedības problēmas (MarteMeo.lv, mājas lapa).

Marte Meo metodē svarīgākais ir lieki neiejaukties bērna attīstības procesā, atbalstīt un uzslavēt pozitīvu rīcību, nosaukt to, maigi un neuzkrītoši virzīt bērnu vēlamajā virzienā un problēmas risināt konstruktīvā dialogā. Tālāk apskatīsim paškontroles treniņa piemērošanas iespēju pozitīvas uzvedības veicināšanā.

3.3. Paškontroles treniņš

Nākamā metode, kas palīdz veidot pozitīvu uzvedību, ir paškontroles treniņš. „Lai ievērotu noteikumus un saprastu aizliegumus, bērniem vispirms jāiemācās kontrolēt savas

emocijas. Paškontrolē ir spēja tikt galā ar spēcīgām jūtām un apvaldīt sevi situācijā, kad gribētu darīt kaut ko, kas ir aizliegts. Paškontroles veidošana notiek visas dzīves garumā. Mazi bērni mācās kontrolēt savas emocijas saskarsmē ar vienaudžiem un pieaugušo vadībā” (Parlakian, Lerner, 2014).

Svarīgi saprast atšķirību starp pašdisciplīnu un paškontroli. Pašdisciplīna – „sevis, savas darbības, rīcības, izturēšanās regulēšana pēc paša gribas” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 122. lpp.). Paškontrolē – „sekošana savām darbībām, uzvedībai, izjūtām, to analīze, vērtēšana un regulēšana. Paškontrolē ir priekšnoteikums pašregulācijai, tā īsteno atgriezenisko saiti un ir viens no cilvēka garīgās veselības rādītājiem” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 123. lpp.). Terminu būtība ir ļoti līdzīga un principā tos var lietot kā sinonīmus.

Lai arī vecumā no 1,5 līdz 3 gadiem mazuļi sāk saprast, kāda uzvedība ir vai nav pieņemama, viņi vēl tikai mācās kontrolēt emocijas un apturēt sevi situācijās, kad gribas darīt to, ko nedrīkst, tādēļ šis posms ir ļoti nozīmīgs noteikumu un aizliegumu ieviešanai. Vecumam atbilstošu noteikumu ieviešana ļauj bērniem saprast, kas no viņiem tiek gaidīts, kā arī sniedz drošības un kontroles sajūtu, kas ir svarīgi veselīgai sociālai un emocionālai attīstībai.

Lai trenētu paškontroli, var iesaistīt bērnu aktivitātēs, kas trenē pacietību un lomu maiņu, piemēram, pārmaiņus bumbas ripināšana vai kāda mūzikas instrumenta spēlēšana. Ieteicams izmantot vizuālos palīgmateriālus, lai palīdzētu mazuļiem tikt galā ar gaidīšanu. Aktivitātēm var izmantot virtuves taimeris vai smilšu pulksteni, lai bērnos veidotos izpratne par laiku, piemēram, konkrētu laika periodu tīrīt zobus. Svarīgi nodibināt emocionālu kontaktu, piemēram, ar apskāvienu vai rokas paturēšanu, un mierīgā balsī paslavēt par spēju nomierināties (Parlakian, Lerner, 2014).

1,5 gadu vecumā bērns ir pārāk mazs, lai viņam izskaidrotu, ko nozīmē nomierināties, taču diezgan efektīvi darbojas uzmanības novēršana uz citu lietu vai aktivitāti. Izmantojot dažādus paņēmienus, laika gaitā katrs bērns atklās darbības, kas viņu nomierina, piemēram, pastaiga, muguras paglaidīšana, grāmatas šķirstīšana, „mīļmantiņas” apskaušana. Sākumā būs vajadzīga pieaugušo palīdzība, bet pamazām bērns iemācās pats pievērsties aktivitātei, kas viņu nomierina. 2 līdz 3 gadu vecumā paralēli citiem nomierināšanas paņēmieniem var mācīt bērnu lēni ieelpot un izelpot.

Paškontroles trenēšanai izmanto dažādus paņēmienus, kas palīdz bērnam nomierināties un iemācīties atbilstoši reaģēt dažādās problēmsituācijās.

3.4. Sadarbības metode

Paklausīgi bērni vienkārši izpilda pavēles, viņi nedomā, neizjūt vai arī nedod savu ieguldījumu darbībā. Atsaucīgi bērni ikvienā kopdarbā piedalās no visas sirds, un tas nodrošina viņu attīstību. Pozitīvas audzināšanas mērķis ir veidot atsaucīgus, nevis paklausīgus bērnus (Grejs, 2001). Lai bērni būtu atsaucīgi, patstāvīgi un spējīgi paši domāt, nevis automātiski pieņemt lēmumus, viņus jā māca sadarboties ar vienaudžiem un pieaugušajiem.

Sadarbības jēdziens ietver kopīgus mērķus procesā iesaistītajām pusēm, kopīgu darbību, lai tos sasniegtu, un vienlīdzīgu atbildības sadalīšanu. Pedagoģiskā sadarbība ir izglītības iestādes, audzēkņu un vecāku radoša darbība kopīgu mērķu sasniegšanā, proti, audzēkņa personības attīstība (Balduņš, Raževa, 2001). Sadarbība ir veiksmīgs paņēmieni, kādā veidā iesaistītās puses var visefektīvāk sasniegt savus mērķus, respektējot citu viedokļus un vēlmes.

Sadarbība nav tikai process, bet arī svarīga katra indivīda sociāla prasme, ko raksturo savas sociālās lomas apzināšanās un funkcionālo lomu sadale (Balduņš, Raževa, 2001). Sadarbība ir arī efektīvs konfliktu un problēmsituāciju risināšanas paņēmieni. Jo ātrāk bērns to apgūst, jo lielāka iespēja, ka viņš varēs vairāk izkopt šo prasmi.

„Respektējot bērna neatkarību, nepieciešams viņā ieaudzināt tieksmi saprasties un sadarboties, kas morālajā attīstībā ir svarīgi. Sadarbošanās un saprašanās nav divgadīga bērna raksturīgākās īpašības, tomēr ieteicams tās attīstīt” (Likona, 95. lpp.). Savas gribas un vēlmju pielāgošana ir sadarbošanās, bet gribas un vēlmju pakļaušana – paklausība, bērnam nenāk par labu automātiska vai negribīga pieaugušo gribas izpilde. Ja bērnam ir ļauts izjust un izteikt savu pretošanos, viņš ne tikai var attīstīt savu iekšējo pārliecību, bet arī kļūst atsaucīgāks. (Grejs, 2001). Tātad sadarbošanās būtība ir savu vēlmju un vajadzību pielāgošana citu vēlmēm un vajadzībām, lai sasniegtu kopīgu mērķi, kas darbojas kā nozīmīgs pašapziņas veidotājs.

Runāšana aplinkus un netiešs pārmetums izbojā iespējamās pozitīvās audzināšanas rezultātus. Lūgums kaut ko izdarīt apiet bērna pretošanos un uzaicina viņu uz sadarbību. „Vai tu varētu savākt šo nekārtību?” – tas nav lūgums, tas ir rīkojums ar daudzu mulsinošu netiešu mājienu piedevām. Lietojot ikdienā šos paņēmienus var pārliecināties, ka tiešs formulējums bez pārmetumiem un iebiedēšanas iedarbojas daudz labāk. Lai arī šķiet pieklājīgi atsaucības izraisīšanā lietot frāzes „vai tu vari”, „vai tu varētu”, tās nav iedarbīgas. Atkārtota šo vārdu lietošana pamazām atņem bērnam dabisko vēlmi sadarboties (Grejs, 2001).

Sadarbības veicināšana viena no svarīgākajām mākslām ir tiešums. Lai bērna reakcija būtu tieša, arī lūgumam jābūt bez aplinkiem, neuzsverot negatīvo. Uzsverot to, ko bērns slikti izdarījis vai arī kāpēc viņam būtu jānokaunas, nevar panākt sadarbību. Negatīvos

aizrādījumus iespējam pārfrāzēt par iedarbīgiem lūgumiem. Lai rosinātu bērnu darbībai, ne tikai jāraugās, lai pavēles vietā būtu izteikts lūgums, bet arī jāizvairās no pamatojuma izklāsta. Bieži vien pieaugušie izmanto runāšanu, lai motivētu bērnu tad, kad viņi pretojas vai arī kad izdarījuši kaut ko sliktu. Šī kļūdainā izvēle tikai pastiprina bērna nepilnvērtības un vainas apziņu, un ar laiku viņi zaudē dabisko vēlmi sadarboties. Lai rosinātu atsaucību, pieaugušajiem jāiemācās atteikties no paskaidrojumiem, tad rezultāts būs daudz labāks. Bērna atsaucība tiks vairotā, ja lūgumam tiks pievienots uzaicinājums darboties kopā. Maģiskais vārdiņš „darīsim” iedarbojas uz bērna dabisko vēlmi sadarboties un rezultātā bērns izpilda pieaugušā prasības bez pretošanās (Grejs, 2001). Ja pieaugušie un bērni lietas dara kopā, tas ne tikai demonstrē bērnam sadarbību praksē, bet arī parāda, kā lietas darāmas. Kārtojot rotaļlietas gan var bērnam paskaidrot, kas tobrīd notiek, jo tā labāk iespējams izprast procesu.

3.4.1. tabulā atspoguļots tipisks piemērs sadzīves situācijā (rotaļlietu kārtošanā) un iespējamie komunikācijas veidi.

3.4.1. tabula

Piemērs. Rotaļlietu nolikšana vietā, kārtošana

Negatīvais aizrādījums	Slēptā pavēle	Paskaidrojums	Labāks lūguma formulējums	Lūgums sadarbībai
<i>Negatīvs</i>	<i>Pozitīvs</i>	<i>Negatīvs</i>	<i>Pozitīvs</i>	<i>Pozitīvs</i>
Tavās rotaļlietās atkal ir juceklis!	Vai tu sakārtosi savas rotaļlietas, lūdzu!	Man visu laiku jāvāc aiz tevis izmētātās lietas. Es gribu, lai tu tūlīt to visu savāc!	Lūdzu, savāc visu tūlīt!	Novāksim šīs lietas! Vai tu, lūdzu, noliktu to vietā?

Lai vingrinātos sadarboties un rēķināties ar vienaudžiem bērni var spēlēt „draudzīgos vagonus” (Skiba, Deitsa, 2001), liekot rokas priekšā stāvošajam uz pleciem, reizē pārvietoties pa telpu, tā vingrinot sociālo mijiedarbību.

Veidojot bērnam pozitīvu uzvedību ar sadarbošanās metodi, jāievēro pamatprincipi – lūgt, nevis pavēlēt, raudzīties, lai bērni justu, ka viņi sadarbojas, nevis paklausa piespiedu kārtā. Ļaut bērniem pretoties, ja viņi to dara – ja viņiem nav tiesību pretoties, apstrīdēt vai pārliecināt, lūgums patiesībā ir pavēle. Būtiski atteikties no retoriskiem jautājumiem, paskaidrojumiem, morāles lasīšanas un savu izjūtu paušanas. Jācenšas izteikties lakoniski, pozitīvā formā., pēc iespējas biežāk uzaicinājums jāizsaka „darīsim” formā (Grejs, 2001). Vecākiem un pedagogiem jāpatur prātā, ka komunikācija ar bērnu atšķiras no komunikācijas starp pieaugušajiem, tāpēc retoriski jautājumi, ironija un metaforas ir nevietā, ar bērnu jārunā skaidri un atbilstoši vēlamajam rezultātam, jo bērns komunikācijas prasmes apgūst no pieaugušajiem. Radīt bērna vēlmi sadarboties nav tik grūti, taču pie tā jāstrādā ilgstoši.

Sadarbības metodes pamatā ir pozitīvs, lakonisks lūgums, kas izteikts tieši un bez pārmetuma, vislabāk darbojas uzaicinājums darīt lietas kopā. Kā pēdējā pozitīvu uzvedību veicinošo metode tiks analizēta izolēšanas metode.

3.5. Izolēšanas metode

Kad visas iepriekš minētās metodes šķietami nav devušas vajadzīgo rezultātu, bērns nesadarbojas un nekādi neņem vērā vecāku vai pedagogu centienus pozitīvas uzvedības veicināšanā, var pielietot izolēšanas metodi, kas savā būtībā ir pozitīva, ja vien pieaugušie to nepasniedz kā sodu, bet kā izlādes veidu un pārdomu laiku. „Izolēšanas metode – bērna pārvietošana uz brīdi piespiedu vienatnē, ja bērns nepakļaujas pieaugušo vadībai, neatsaucas pieaugušo vēlmēm, nav ar mieru sadarboties” (Grejs, 44. lpp.).

Izolācijā bērniem ir ļauts pretoties un izlādēt visas savas emocijas, tomēr viņi ir ierobežoti noteiktajā laikā – vajadzīga viena minūte uz katru bērna gadu – negatīvās emocijas noplok, un bērnā atkal mostas veselīga vēlēšanās izpatikt un sadarboties. Vecāki, kas ir pārāk pieļāvīgi un nedod bērniem pietiekami daudz piespiedu vienatnes brīžu, neapzinoties padara savus bērnus nedrošākus, jo bērniem sāk likties, ka viņu rokās ir vara, bet tā kā viņi nav tai gatavi, viņi jūtas nedroši. Lai justos droši, bērniem jāapzinās, ka viņus uzklausa, tomēr viņiem nav noteicošais vārds (Grejs, 2001). Izolēšanas metode nav tas pats, kas autoritatīvajā audzināšanas stilā piemērotā stāvēšana kaktā, lai arī zināmas līdzības var saskatīt. Izolācijas vieta var būt pārdomu istaba, krēslīšs vai kāda cita vieta, kuru parasti neizmanto rotaļām. Būtība ir nevis sodīt bērnu, bet ļaut viņam nomierināties, pārdomāt savu rīcību un sniegt savus risinājumus situācijai.

Kanādas Pediatru asociācijas arī iesaka šo metodi (Einsvorta u.c., 2007), izvēloties īsto vietu bez rotaļlietām, televizora un citām izklaides iespējām, piemērojot laiku atbilstoši vecumam (minūte uz katru bērna gadu), paskaidrojot, kāpēc šādi jāpavada laiks un ļaujot pabūt klusumā, lieki nemoralizējot un nelasot lekciju.

Metode ir ieteicama, ja bērns kļūst fiziski agresīvs un apdraud apkārtējos, tad sākumā viņam piedāvā izlādēt emocijas, piemēram, kliegt spilvenā vai to dauzīt, un tad klusumā pārdomāt savu emociju iemeslu. Vēlāk, kad emocijas norimušas, situāciju pārrunā un uzklausa bērna piedāvātos risinājumus.

Izolēšanas metodi var pielietot no 1,5 gada vecuma uz vienu minūti. Jārēķinās, ka sākumā šī metode var pilnā mērā nedarboties, jo bērns jāiemāca palikt vienatnē, tāpēc sākumā nepieciešams pieaugušajam atrasties netālu, lai bērns iemācītos aktivitātes būtību. Svarīgi

bērnam izskaidrot, kas notiek. 2 un 3 gadu vecumā izolēšanas laiks pakāpeniski pieaug, un, palielinoties valodas prasmei, bērns var komunicēt un runāt par savām emocijām.

Diplomdarba pētnieciskā daļa ietver pozitīvas uzvedības veicinošo metožu – Marte Meo, paškontroles treniņa, sadarbošanās un izolēšanas – pielietojumu konkrētā izglītības iestādē.

4. POZITĪVAS UZVEDĪBAS VEICINĀŠANA PIRMSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ „X”

Pirmsskolas izglītības iestāde – „iestāde, kurā īsteno pirmsskolas izglītību. Pirmsskolas izglītības iestādes ir vispārējie un speciālie bērnudārzi un rotaļgrupas. Šīs iestādes var apmeklēt bērni no viena gada vecuma līdz mācību uzsākšanai skolā” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 132. lpp.). Šis pētījums tika veikts pirmsskolas izglītības iestādē „X”, pētījuma auditorija – 1,5 līdz 3 gadus veci audzēkņi (bērnu vārdi mainīti), viņu vecāki un pedagogi.

„Pirmsskolas vecumā bērns attīstās fiziski, pilnveidojas viņa psihiskie procesi un attīstās prāta darbība. Tikai audzināšanas procesā, radot piemērotus apstākļus un plašas praktiskās darbošanās iespējas, individuāli pieejot katra audzēkņa vajadzībām, attīstās bērna prāts” (Golubina, 14.lpp.). Tādēļ šis ir vispiemērotākais laiks, lai apgūtu pozitīvas uzvedības principus ar iepriekš izklāstītajām metodēm – Marte Meo, paškontroles treniņu, sadarbības metodi un izolēšanas metodi. Turpmāk precīzi aprakstītas pētījumu metodes un pētījuma gaita.

4.1. Pētījuma metodes

Lai atbildētu uz pētījuma jautājumu „Kā veicināt 1,5–3 gadus vecu bērnu pozitīvu uzvedību pirmsskolas izglītības iestādē?” tika pielietotas sekojošas pētījumu metodes – gadījuma studija, pedagoģiskais novērojums, pedagoģiskā izmēģinājumdarbība, fokusgrupu diskusija un problēmseminārs.

Mācību gada sākumā 2014. gada septembra mēnesī, izmantojot Latvijas Republikas pirmsskolas izglītības iestādēs noteiktos 1,5–3 gadus vecu bērnu uzvedības standartus un pētījuma gaitā apkopotās attīstību raksturojošās prasmes (skat. 1.5.1. tab.), izveidots pirmsskolas izglītības iestādes „X” bērnu uzvedības novērojuma protokols ar sešiem pozitīvas uzvedības kritērijiem:

1. Ievēro norādījumus, piemēram, lūdzu, atnes, noliec, met.
2. Pauž pozitīvas emocijas saskarsmē ar bērniem un pieaugušajiem.
3. Saprot, ko drīkst un ko nedrīkst darīt.
4. Ir uzmanīgs un iecietīgs pret citiem.
5. Prot lūgt palīdzību.
6. Sadarbojas ar bērniem un pieaugušajiem”.

Novērošanas protokolā tika atzīmēts kritēriju novērojuma biežums – nekad (1), reti (2), dažreiz (3), bieži (4), vienmēr (5). Novērojuma protokola paraugu skatīt 1. pielikumā.

Desmit dienas tika veikta 15 bērnu vecumā no 1,5 līdz 3 gadiem uzvedības novērošana vienu stundu dienā no 16:00–17:00 rotaļu laikā un aizpildīta informācija par katru izglītojamo. Jāatzīmē, ka bērnu vecumi norādīti aptuveni, iedalot tos 3 posmos 1,5; 2 un 2,5 gadi septembrī, savukārt 2; 2,5 un 3 gadi aprīlī.

Pēc situācijas analīzes tika veikta pedagoģiskā izmēģinājumdarbība, kuras laikā pedagogi un vecāki piedalījās fokusgrupas diskusijā un problēmseminārā par pozitīvas uzvedības veidošanu, kuras laikā viņi tika iepazīstināti ar pozitīvas uzvedības veicināšanas metodēm un to praktisko pielietojumu. Fokusgrupas diskusijā tika ietverti šādi jautājumi:

1. Ar kādām bērnu uzvedības problēmām jums ir nācies saskarties?
2. Kādā veidā parasti risināt bērna uzvedības problēmas?
3. Vai esat saskārušies ar dusmu lēkmēm un kā mēģiniet tās ietekmēt?
4. Kādas ir bērnu uzvedības problēmas, kuras nav izdevies atrisināt?
5. Kas, jūsuprāt, ir pozitīvā audzināšana? (skat. 2. pielikumu).

Nodarbību apmeklēja pieci pirmsskolas izglītības iestādes „X” pedagogi, kas darbojas ar konkrēto 1,5–3 gadus veco bērnu grupu un 21 bērna vecāks. Seminārā vecāki un pedagogi apguva praktiskus paņēmienus un metodes, kā rīkoties problēmsituācijās, kā arī apguva svarīgākos pozitīvas uzvedības veicināšanas nosacījumus. Semināra saturs apskatāms 3. pielikumā. Papildus tam pedagogi un vecāki visa mācību gada garumā konsultējās pie semināra vadītājas par risinājumiem konkrētās problēmsituācijās. Viņi saņēmuši arī izdales materiālu ar ieteikumiem bērna pozitīvas uzvedības veicināšanai (skat. 5.pielikumu).

Raksturojot konkrētas problēmsituāciju pirmsskolas izglītības iestādē „X”, var minēt konkrētus piemērus. Piemēram, Annai (2,5 gadi) noteikti vajag tās pašas rotaļlietas vai priekšmetus, kurus paņēmusi Tīna (2,5 gadi), viņas bieži strīdas, kaujas un klieudz viena uz otru. Šajās situācijās pedagogi mēģina pierunāt viņas sadarboties, sarunājot, ka viņas pārmaiņus spēlēsies ar konkrēto rotaļlietu. Ar šīm meitenēm izmēģināta arī paškontroli trenējošā metode bumbas ripināšana, kas vienlaikus ļauj viņām arī sadarboties un gūt prieku rotaļājoties kopā.

Vēl viena situācija – Markuss (2 gadi) vienmēr vēlas braukāt ar lielo rotaļu auto, uz kura var apsēsties, un viņš neļauj citiem bērniem ar to spēlēties. Pedagogi cenšas novērst uzmanību ar cita veida aktivitātēm, piemēram, rotaļu klučiem.

Piemēram, Kārlim (1,5 gadi) patīk spēlēties ar rotaļu klučiem. Arī Karlīnu (1,5 gadi) ieinteresē šī nodarbe un viņa pieiet un paņem to kluci, kas rokās zēnam. Kārlis iebļaujas un mēģina klucīti atņemt Karlīnai. Pēc Marte Meo metodes pedagogi uzreiz neiejaucas, bet ļauj,

lai bērni paši atrisina situāciju. Kad strīds draud kļūt vardarbīgs, pedagogs parāda bērniem, ka kluču ir daudz, iedod katram savu un skaidro kā ar tiem darboties, kā tos izmantot kopīgi, paslavējot, ja abu rīcība ir pozitīva. Nākamajā reizē, kad Kārlis sāka rotaļāties ar klučiem Karlīna viņam mierīgi pievienojās, pedagogi novēroja šo uzvedību un paslavēja bērnus par jauko spēlēšanos kopā.

Elīna (2,5 gadi) sev vēlamu rezultātu mēģina panākt kožot grupas biedriem, tas viņus pārsteidz, sāpina un Elīna iegūst kārotās rotaļlietas. Pedagogi vairakkārt skaidroja Elīnai, ka šāda rīcība ir nepareiza, taču viņa turpina savu agresīvo rīcību. Pedagogs viņai piemēro izolēšanas metodi, kas atbilst viņas vecumam – aicina aiziet uz guļamtelpu un uzkavēties tur norobežoti no citiem bērniem divarpus minūtes, lai pārdomātu savu rīcību. Pēc tam situācija tiek pārrunāta un Elīna saprot, ka rīkojusies nepareizi.

2015. gada aprīlī desmit dienas vienu stundu dienā rotaļu laikā no 16:00–17:00 tika veikts atkārtots bērnu uzvedības novērojums un salīdzināti rezultāti.

4.2. Datu analīze un rezultāti

2014. gada septembra novērojuma rezultāti apkopoti protokolā A (skat. 4.2.1. tabulu). Tā kā visi novērojuma kritēriji ir pozitīvi, to biežumus var matemātiski summēt, lai salīdzinātu kopējo sniegumu. Mācību gada sākumā kopējais iegūto punktu skaits bija 211.

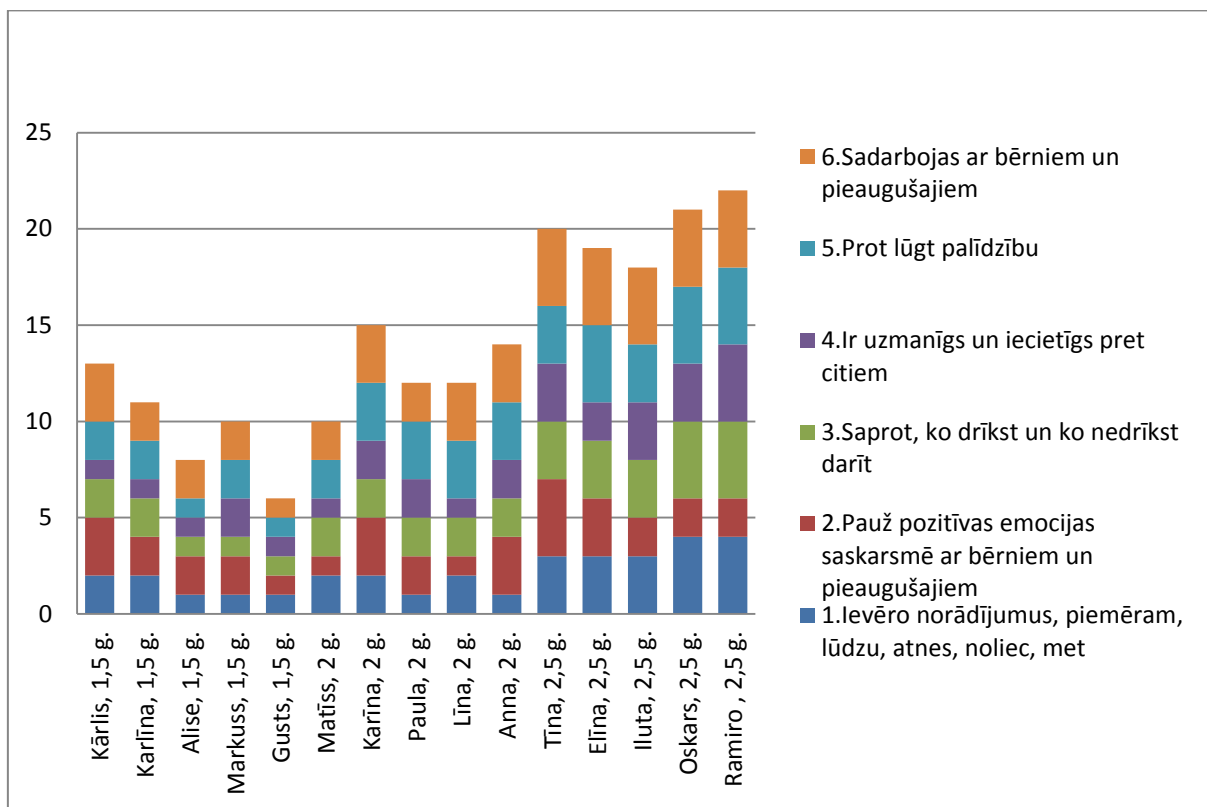
4.2.1.tabula

Novērojuma protokols A

2014. g. septembris	Kritēriji							
	Bērna vārds	1.Ievēro norādījumus, piemēram, lūdzi, atnes, noliec, met	2.Pauž pozitīvas emocijas saskarsmē ar bērniem un pieaugušajiem	3.Saprot, ko drīkst un ko nedrīkst darīt	4.Ir uzmanīgs un iecietīgs pret citiem	5.Prot lūgt palīdzību	6.Sadarbojas ar bērniem un pieaugušajiem	Punktu summa
	Kārlis, 1,5 g.	2	3	2	1	2	3	13
	Karlīna, 1,5 g.	2	2	2	1	2	2	11
	Alise, 1,5 g.	1	2	1	1	1	2	8
	Markuss, 1,5 g.	1	2	1	2	2	2	10
	Gusts, 1,5 g.	1	1	1	1	1	1	6
	Matīss, 2 g.	2	1	2	1	2	2	10
	Karīna, 2 g.	2	3	2	2	3	3	15
	Paula, 2 g.	1	2	2	2	3	2	12
	Līna, 2 g.	2	1	2	1	3	3	12
	Anna, 2 g.	1	3	2	2	3	3	14

Tīna, 2,5 g.	3	4	3	3	3	4	20
Elīna, 2,5 g.	3	3	3	2	4	4	19
Iluta, 2,5 g.	3	2	3	3	3	4	18
Oskars, 2,5 g.	4	2	4	3	4	4	21
Ramiro, 2,5 g.	4	2	4	4	4	4	22
Punktu summa	32	33	34	29	40	43	211

Analizējot pirmsskolas izglītības iestādes „X” bērnu uzvedību 2014. gada septembrī, redzama ievērojama punktu atšķirība starp 1,5 un 3 gadus vecu bērnu uzvedību (skat. 4.2.1.attēlu). Tas skaidrojams ar atšķirībām bērnu attīstībā, jo 2,5 gadu vecumā bērni labāk nekā 1,5 gadu vecumā uztver valodu un paši var labāk komunicēt, līdz ar to viņi pārsvarā uzrāda labākus rezultātus 1., 3., 5. un 6. kritērijā, kas tiešā veidā saistīti ar komunikāciju un valodu. Savukārt 4. kritērija pozitīvie rezultāti saistīti ar vecāku bērnu augstākām paškontroles spējām. Vienīgais kritērijs, kur pirmreizējiem datiem nav saistība ar vecumu ir 2., jo tas ietver emocionalitāti, ko vairāk nosaka bērna temperaments.

4.2.1. attēls. 1,5 - 3 gadus vecu bērnu pozitīvas uzvedības vērtējums pirmsskolas izglītības iestādē „X” 2014. g. septembrī

Tā kā visi novērotie kritēriji ir pozitīvi, to novērošanas biežumus iespējams summēt, kā arī savstarpēji salīdzināt, jo katru vecumgrupu pārstāv pieci bērni. Kopumā visaugstākos rezultātus 2014. gada septembrī uzrāda 2,5 gadus veci bērni – kopā iegūti 100 punkti, 2 gadus veci bērnu novērtējums ir 63 punkti, bet 1,5 gadus veci bērni 48. Šie rezultāti uzskatām parāda, ka bērna attīstība saistībā ar vecumu ir nozīmīgs faktors spējā realizēt pozitīvu uzvedību. 2,5 gadu vecu bērnu uzrādītais rezultāts ir 1,6 reizes lielāks par 2 gadus vecajiem un 2 reizes augstāks kā 1,5 gadus veciem, tas iespējams saistīts ar straujo runas attīstību, kas parasti norit 2 līdz 3 gadu vecumā.

Fokusgrupas diskusijā vecāki un pedagogi atbildēja uz vieniem un tiem pašiem pieciem jautājumiem. Pirmajā jautājumā „Ar kādām bērnu uzvedības problēmām jums ir nācies saskarties?” visbiežākās vecāku atbildes bija: bērns „niņojas”, mēģina ar rotaļlietām. Savukārt pedagogi visbiežāk atbildēja: cīņas par rotaļlietām, neprot rotaļāties ar vienaudžiem, nesadarbojas ar pedagogiem. Kopīgās problēmas, kuras minēja gan vecāki, gan pedagogi: neapmierinātību izrāda, nokrīt pie zemes un kliec, kaujas ar brāļiem, māsām vai grupas biedriem, izrāda agresivitāti kožot, kniebjot, skrāpējot.

Tātad 1,5 līdz 3 gadus vecu bērnu visbiežākās uzvedības problēmas saistītas ar dažādām agresivitātes izpausmēm, tai skaitā fizisku ietekmēšanu, kas varētu būt saistāms ar lielu emocionalitāti un neprasmī to kontrolēt un adekvāti izpaust.

Otrajā jautājumā „Kādā veidā parasti risināt bērna uzvedības problēmas?” vecāki visvairāk atbildēja: sabar, ieliek stūrī, draud ar pērienu, piekukuļo ar saldumiem, rotaļlietām, piekāpjas bērnam, lai būtu „miers mājās”. Pedagogi: novērš uzmanību ar citu nodarbi, izolē strīdā iesaistītos bērnus, ignorē bērna neadekvātu uzvedību, ja tās mērķis ir uzmanības pievēršana, skaidro un stāsta, kas ir pareizi un kas nav. Kopīgais ir izolācijas metodes piemērošana.

Trešajā jautājumā „Vai esat saskārušies ar dusmu lēkmēm? Kā mēģiniet tās ietekmēt?” gan vecāki, gan pedagogi atbildēja apstiprinoši. Pirmie visbiežāk cenšas tās ietekmēt: nēsā uz rokām un mēģina nomierināt, stāv blakus un gaida, kad nomierināsies, sabar, neliekas ne zinīs, žēlo. Otrie: ignorē nepamatotu dusmu lēkmi, mēģina novērst uzmanību ar citu aktivitāti, veido emocionālu kontaktu, piemēram, apskauj un paņem klēpī. Gan vecāki, gan pedagogi izmanto ignoranci un fiziska kontakta veidošanu.

Atbildot uz ceturto jautājumu „Kādas ir bērnu uzvedības problēmas, kuras nav izdevies atrisināt?”, vecāki minējuši: dusmu lēkmes, „niņošanās” bez redzama iemesla, savukārt pedagogi nosaukuši: matu plēšanu, košanu, skrāpēšanu, kaušanos ar vienaudžiem. Abām pusēm kopīgs novērojums – kliec, ja nedabū, ko grib.

Piektajā jautājumā „Kas, jūsuprāt, ir pozitīvā audzināšana?” vecāki atbildējuši: labas attiecības ar bērnu, paklausīgs bērns, audzināšana bez kliegšanas, pēršanas, bez vardarbības, bet pedagogu viedokļi bija, ka bērns ievēro noteiktās robežas bez sodiem, pozitīvs dialogs ar bērnu, mērķtiecīga bērna virzīšana uz sociāli vēlamu uzvedību. Pedagogu un vecāku atbildes apkopotas kontentanalīzes tabulā 4.2.2.

4.2.2.tabula

Fokusgrupas diskusijas kontentanalīze

Vecāku viedoklis	Pedagogu viedoklis
1. Ar kādām bērnu uzvedības problēmām jums ir nācies saskarties?	
<ul style="list-style-type: none"> • Bērns „niņojas”. • Neapmierinātību izrāda, nokrītot pie zemes un kliegzot. • Mētājas ar rotaļlietām. • Kaujas ar brāļiem vai māsām. • Izrāda agresivitāti kožot, kniebjot, skrāpējot. 	<ul style="list-style-type: none"> • Cīņas par rotaļlietām. • Neapmierinātību izrāda, nokrītot pie zemes un kliegzot. • Neprot rotaļāties ar vienaudžiem. • Nesadarbojas ar pedagogiem. • Kaujas ar grupas biedriem. • Izrāda agresivitāti kožot, kniebjot, skrāpējot.
2. Kādā veidā parasti risināt bērna uzvedības problēmas?	
<ul style="list-style-type: none"> • Sabar. • Ieliek stūrī. • Draud ar pērienu. • Piekukuļo ar saldumiem, rotaļlietām. • Bieži piekāpjas bērnam, lai būtu „miers mājās”. 	<ul style="list-style-type: none"> • Novērš uzmanību ar citu nodarbi. • Izolē strīdā iesaistītos bērnus. • Ignorē bērna neadekvātu uzvedību, ja tās mērķis ir uzmanības pievēršana. • Skaidro un stāsta, kas ir pareizi un kas nav.
3. Vai esat saskārušies ar dusmu lēkmēm? Kā mēģiniet tās ietekmēt?	
<ul style="list-style-type: none"> • Jā, gandrīz visi saskārušies. • Nēsā uz rokām un mēģina nomierināt. • Stāv blakus un gaida, kad nomierināsies. • Sabar. • Neliekas ne zinis. • Žēlo. 	<ul style="list-style-type: none"> • Visi ir saskārušies. • Ignorē nepamatotu dusmu lēkmi. • Mēģina novērst uzmanību ar citu aktivitāti. • Veido emocionālu kontaktu, piemēram, apskauj un paņem klēpī.
4. Kādas ir bērnu uzvedības problēmas, kuras nav izdevies atrisināt?	
<ul style="list-style-type: none"> • Dusmu lēkmes. • „Niņoššanās” bez redzama iemesla. • Kliegz, ja nedabū, ko grib. 	<ul style="list-style-type: none"> • Matu plēšana, košana, skrāpēšana. • Kliegz, ja nedabū, ko grib. • Kaušanās ar vienaudžiem.
5. Kas, jūsuprāt, ir pozitīvā audzināšana?	
<ul style="list-style-type: none"> • Labas attiecības ar bērnu. • Paklausīgs bērns. • Audzināšana bez kliegšanas, pēršanas, bez vardarbības. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bērns ievēro noteiktās robežas bez sodiem. • Pozitīvs dialogs ar bērnu. • Mērķtiecīga bērna virzīšana uz sociāli vēlamu uzvedību.

Pēc fokusgrupas diskusijas var secināt, ka vecāki un pedagogi instinktīvi izmanto dažas no pozitīvu uzvedību veicinošām metodēm un paņēmieniem, piemēram, emocionālu kontaktu mierinot, uzmanības novēršanu, ignorēšanu, ja tās mērķis ir uzmanības pievēršana un izolācijas metodi, tomēr pedagogu kompetences līmenis par pozitīvās uzvedības metodēm ir augstāks. Abas mērķgrupas ar interesi uzklausa semināru par pozitīvu uzvedību veicinošām metodēm un labprāt dalījās pieredzē. Pēc semināra vecāki un pedagogi apņēmas pielietot pozitīvu uzvedību veicināšanas metodes praksē.

Pēc pozitīvu uzvedību veicinošo metožu pielietošanas veiktā novērojuma 2015. gada aprīli rezultāti apkopoti B protokolā (skat. 4.2.3. tabulu).

4.2.3.tabula

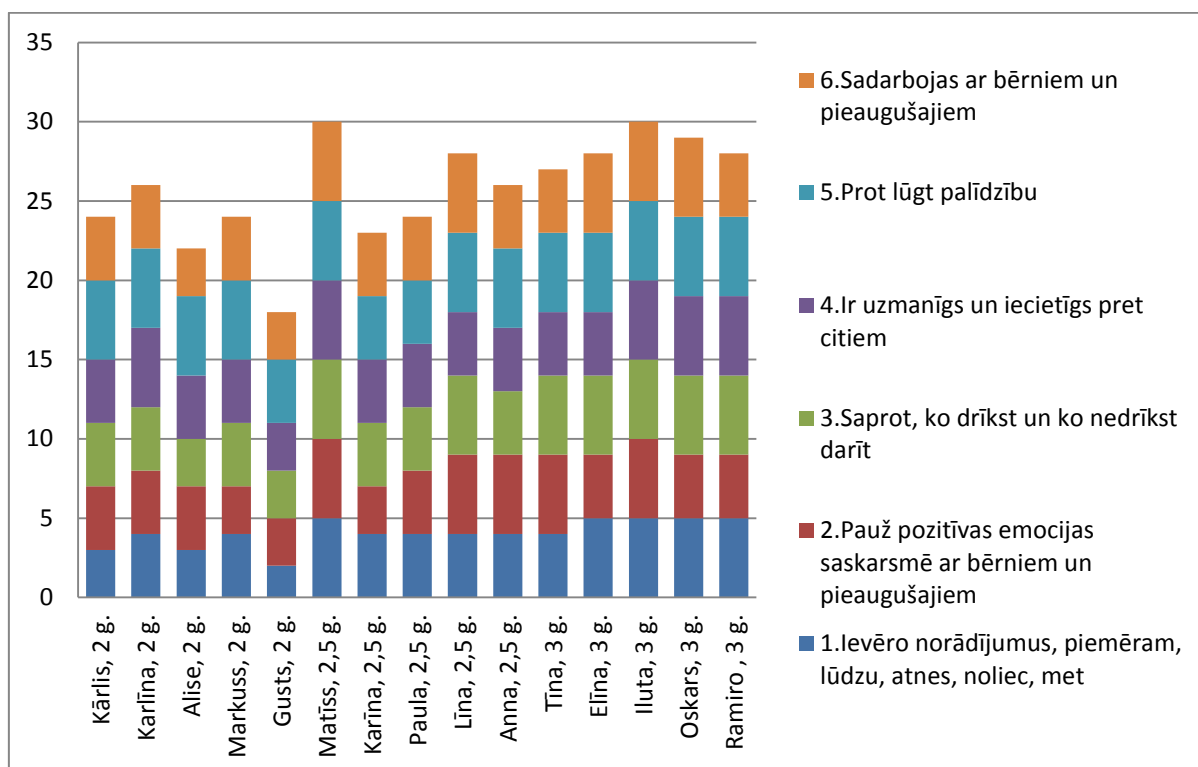
Novērojuma protokols B

2015. g. aprīlis	Kritēriji						Punktu summa
	1.Ievēro norādījumus, piemēram, lūdzu, atnes, noliec, met	2.Pauž pozitīvas emocijas saskarsmē ar bērniem un pieaugušajiem	3.Saprot, ko drīkst un ko nedrīkst darīt	4.Ir uzmanīgs un iecietīgs pret citiem	5.Prot lūgt palīdzību	6.Sadarbojas ar bērniem un pieaugušajiem	
Bērna vārds							
Kārlis, 2 g.	3	4	4	4	5	4	24
Karļina, 2 g.	4	4	4	5	5	4	26
Alise, 2 g.	3	4	3	4	5	3	22
Markuss, 2 g.	4	3	4	4	5	4	24
Gusts, 2 g.	2	3	3	3	4	3	18
Matīss, 2,5 g.	5	5	5	5	5	5	30
Karīna, 2,5 g.	4	3	4	4	4	4	23
Paula, 2,5 g.	4	4	4	4	4	4	24
Līna, 2,5 g.	4	5	5	4	5	5	28
Anna, 2,5 g.	4	5	4	4	5	4	26
Tīna, 3 g.	4	5	5	4	5	4	27
Elīna, 3 g.	5	4	5	4	5	5	28
Iluta, 3 g.	5	5	5	5	5	5	30
Oskars, 3 g.	5	4	5	5	5	5	29
Ramiro , 3 g.	5	4	5	5	5	4	28
Punktu summa	61	62	65	64	72	63	387

Pētījuma rezultāti rāda, ka iepriekš novēroto pirmsskolas izglītības iestādes „X” bērnu uzvedības vērtējums 2015. gada aprīlī pēc pozitīvu uzvedību veicinošo metožu pielietošanas gan grupā pedagogu vadībā, gan mājās kopā ar vecākiem. Kopumā iegūti 387 punkti, kas ir

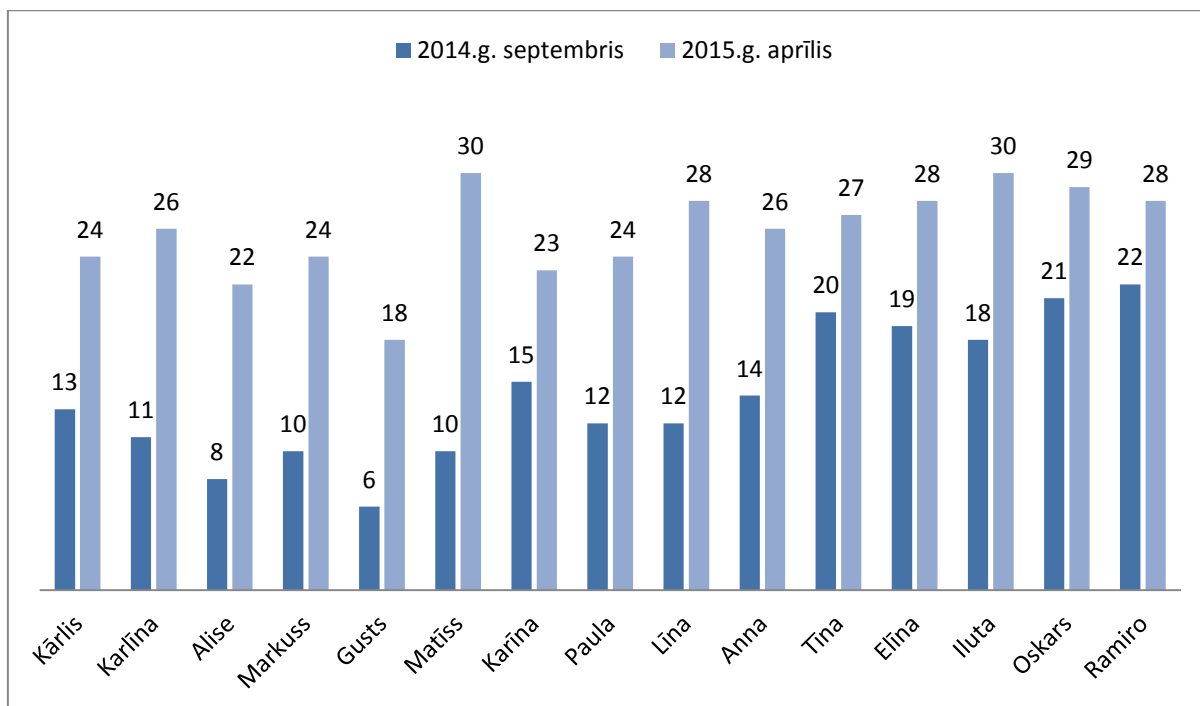
1,8 reizes augstāks rezultāts kā pirms pozitīvo uzvedību veicinošo metožu pielietošanas 2014. gada septembrī.

Tā kā bērni viena mācību gada laikā kļuvuši vecāki, mainījās aptuvenās vecuma kategorijas – 2, 2,5 un 3 gadi. Kopumā bērnu uzvedība pēc novērojuma atkārtojuma ir diezgan vienmērīga, izņemot Gustu (2 g.), kas skaidrojams ar viņa biežo slimošanu (skat. attēlu 4.2.2.). 2 gadus vecu bērnu pozitīvas uzvedības sniegums ir 114 punkti, 2,5 gadus vecu bērnu – 131 un 3 gadus vecu – 142 punkti.

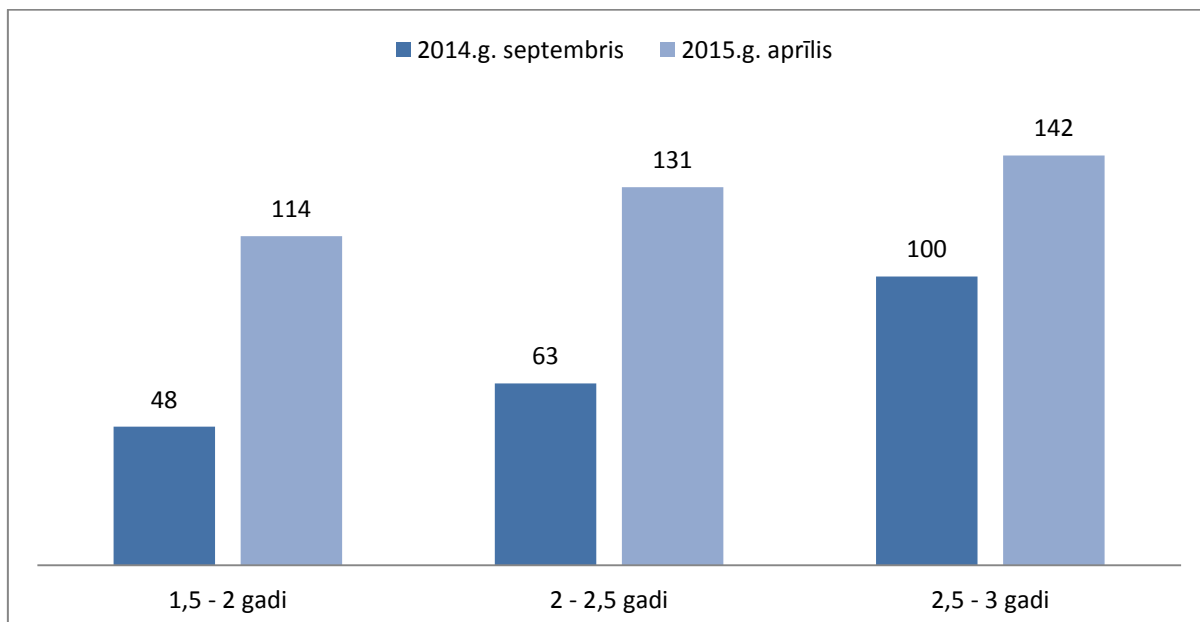
4.2.2.attēls. 1,5 - 3 gadus vecu bērnu pozitīvas uzvedības vērtējums pirmsskolas izglītības iestādē X 2015.g. aprīlī

Salīdzinot katra individuāla bērna sniegums 2014.gada septembrī un 2015.gada aprīlī, vizuāli redzams, ka vairāk progresējuši jaunākie bērni (Kārlis, Karlīna, Alise, Markuss, Gusts, Matīss, Karīna, Paula, Līna un Anna), kuri mācību gada sākumā bija 1,5 līdz 2 gadus veci (att. 4.2.3.). Tomēr augstākus rezultātus uzrāda 3 gadus vecie bērni (Tīna, Elīna, Iluta, Oskars un Ramiro), kā arī divi 2,5 gadus vecie (Matīss un Līna). Iespējams, ka tas saistīts ar vecuma attīstības īpatnībām, piemēram, runas straujo progresu, kas uzlabo komunikāciju, kā arī to, ka uzsākot gaitas pirmsskolas izglītības iestādē „X”, pozitīvas uzvedības apgūšana norit straujāk. Kopumā var droši apgalvot, ka pēc pozitīvu uzvedību veicinošo metožu pielietošanas, visu bērnu uzvedība ir uzlabojusies.

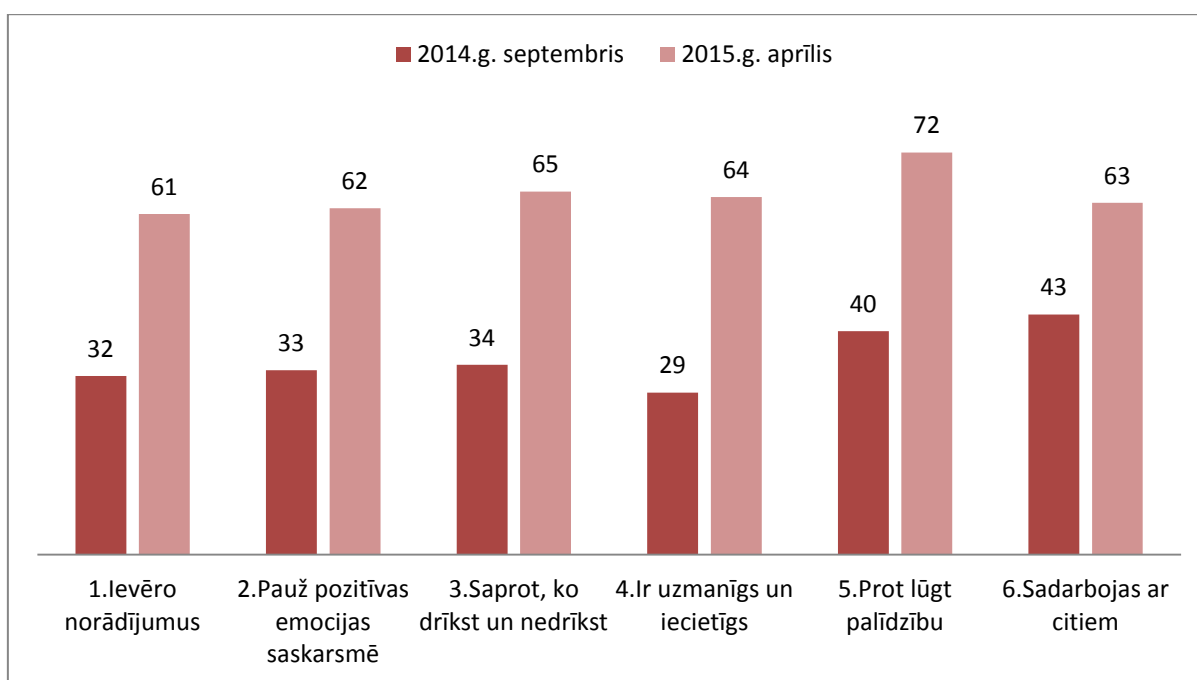
4.2.3. attēls. Bērnu pozitīvas uzvedības salīdzinājums pirmsskolas izglītības iestādē „X”

Pozitīvas uzvedības sniegums salīdzināts septembrī un aprīlī pa vecuma grupām – 1,5 līdz 2, 2 līdz 2,5 un 2,5 līdz 3 gadiem, kur katrā ir 5 bērni, turklāt ņemts vērā tas, ka vecums pētījuma laikā pieaug. Vizuāli redzams, ka visvairāk progresējuši mazākie bērni, viņu pozitīvas uzvedības rādītāji pieauguši 2,4 reizes, vidējā vecumgrupā – 2,1 reizi, bet vecākā – 1,4 reizes (4.2.4. att.).

4.2.4.attēls. Bērnu pozitīvas uzvedības salīdzinājums pirmsskolas izglītības iestādē „X” pa vecumiem

Kritēriju vērtējumos mācību gada sākumā un beigās (4.2.5. att.) vizuāli redzamas būtiskas atšķirības septembra un aprīļa datos. Septembrī visvairāk punktu saņemts par sadarbību ar citiem (6. kritērijs) – 43 punkti un prasmi lūgt palīdzību (5. kritērijs) – 40 punkti. Savukārt mācību gada beigās augstākais rezultāts ir prasmei lūgt palīdzību – 72 punkti un izpratnei, ko drīkst un ko nedrīkst – 65 punkti (3. kritērijs). Kopumā vērtējot punktu svārstības kritēriju starpā ir nelielas – robežās no 29 – 43 punktiem septembrī un 61 – 72 aprīlī, ar tendenci kļūt vienmērīgākām. Vislielākais progress novērojams 4. kritērijā, kas parāda, ka bērni visvairāk attīstījuši empātijas prasmi – rezultāts uzlabojies 2,2 reizes. Šīs prasmes attīstība, kā minēts teorijā, ir vecumposma īpatnība.

4.2.5.attēls. Pozitīvas uzvedības kritēriju salīdzinājums pirmsskolas izglītības iestādē „X”

Atbilde uz pētījuma jautājumu „Kā veicināt 1,5–3 gadus vecu bērnu pozitīvu uzvedību pirmsskolas izglītības iestādē „X”?” ir: pielietot sekojošas pozitīvu uzvedību veicinošas metodes – Marte Meo metodi, pašregulācijas, sadarbības un izolēšanas metodes.

Šī gadījuma novērojums liecina, ka visvairāk progresē 1,5 līdz 2 gadus veci bērni. Kopumā vērtējot šo gadījumu var secināt, ka minēto pozitīvu uzvedību veicinošo metožu pielietojums 1,5 līdz 3 gadus veciem bērniem pirmsskolas izglītības iestādē „X” ievērojami uzlabo bērnu uzvedību – 1,8 reizes augstāks punktu skaits kā mācību gada sākumā.

Līdz ar to pētījuma mērķis „apzināt praktiskas audzināšanas metodes 1,5 – 3 gadus vecu bērnu pozitīvas uzvedības veicināšanai un novērtēt to ieviešanas lietderīgumu pirmsskolas izglītības iestādē „X” ir sasniegts.

Nobeigums

Bērna attīstība un audzināšana ir daudzšķautņains process, kas visu laiku ir kustībā. Pētījuma rezultāti rāda, ka pielietojot pozitīvu uzvedību veicinošas metodes pirmsskolas izglītības iestādē viena mācību gada laikā iespējams panākt iespaidīgu audzēkņu uzvedības uzlabojumu. Protams, pētījuma dalībnieku uzvedības problēmas joprojām ir aktuālas, un tas ir dabiski, jo bērnam augot un attīstoties parādās jaunas rakstura iezīmes un dzīves situācijas. Šis audzināšanas darbs ar to nebeidzas un turpinās arī skolas gaitās, tāpēc būtiski stiprināt sadarbību starp pirmsskolu un skolu, īpašu uzmanību pievēršot sākumskolas posmam, jo tad pēctecīgi seko pusaudžu periods, kad jebkuras uzvedības problēmas saasinās.

Pozitīvas uzvedības veidošanas pamatā ir bērna uzvedības cēloņu un motivācijas apzināšanās, ko virza vajadzības, vēlamās uzvedības mērķa noteikšana un izskaidrošana bērnam mutiski un ar piemēru, kā arī bērna paša piedāvātie risinājumi problēmsituācijām, kam paralēli pieaugušie apzināti veido pozitīvu attieksmi no savas puses, atbalstošu un mīlošu vidi. Marte Meo metodē svarīgākais ir lieki neiejaukties bērna attīstības procesā, atbalstīt un uzslavēt pozitīvu rīcību, nosaukt to, maigi un neuzkrītoši virzīt bērnu vēlamajā virzienā un problēmas risināt konstruktīvā dialogā. Paškontroles trenēšanai izmanto dažādas tehnikas, kas palīdz bērnam nomierināties un iemācīties atbilstoši reaģēt dažādās problēmsituācijās. Sadarbības metodes pamatā ir pozitīvs, lakonisks lūgums, kas izteikts tieši un bez pārmetuma, vislabāk darbojas uzaicinājums darīt lietas kopā.

Biežākās bērnu uzvedības problēmas, kuras minēja gan vecāki, gan pedagogi: neapmierinātību izrāda, nokrītot pie zemes un kliegzot, kaujas ar brāļiem, māsām vai grupas biedriem, izrāda agresivitāti kožot, kniebjot, skrāpējot. Pēc diskusijas fokusgrupas diskusijas nākas secināt, ka vecāki un pedagogi instinktīvi izmanto dažas no pozitīvu uzvedību veicinošām metodēm un paņēmieniem, piemēram, emocionālu kontaktu mierinot, uzmanības novēršanu, ignorēšanu, ja tās mērķis ir uzmanības pievēršana un izolācijas metodi, tomēr pedagogu kompetences līmenis par pozitīvās uzvedības metodēm ir augstāks.

Pirmsskolas izglītības iestādes „X” bērnu uzvedības novērojums 2014.gada septembrī parāda, ka bērna attīstība saistībā ar vecumu ir nozīmīgs faktors spējā realizēt pozitīvu uzvedību, jo 2,5 gadu vecu bērnu uzrādītais rezultāts ir 1,6 reizes lielāks par 2 gadus vecajiem un 2 reizes augstāks kā 1,5 gadus veciem, tas iespējams saistīts ar straujo runas attīstību, kas parasti norit 2 līdz 3 gadu vecumā. Salīdzinot pirmsskolas izglītības iestādes „X” bērnu uzvedības novērojumu mācību gada sākumā un beigās, iegūti pozitīvo uzvedību veicinošo metožu pielietošanas, sniegums ir uzlabojies 1,8 reizes, kas ir ievērojams uzlabojums. Visvairāk progresējuši mazākie bērni (1,5 līdz 2 gadi), viņu pozitīvas uzvedības

rādītāji pieauguši 2,4 reizes, vidējā vecumgrupa (2 līdz 2,5) – 2,1 reizi, bet vecākā (2,5 līdz 3) – 1,4 reizes, kas skaidrojams ar to, ka vispārējā attīstība mazākiem bērniem ir straujāka.

Šis diplomdarbs parāda vienas pirmsskolas izglītības iestādes gadījuma pozitīvu uzvedību veicinošu metožu pielietojuma lietderīgumam, un tas ir lielisks pamats turpmākiem kvantitatīvajiem pētījumiem. Otrs būtisks pētījuma attīstīšanas virziens ir pārbaudīt ilglaicīgas pozitīvu uzvedību veicinošo metožu pielietošanas ietekmi no mazotnes līdz pusaudžu vecumam salīdzinājumā ar citām audzināšanas un disciplinēšanas metodēm.

Pozitīvas uzvedības veicināšana turpinās nepārtraukti, ņemot vērā katra bērna individualitāti, un katra pedagoga un vecāka gandarījums ir panākt pozitīvu audzinošo rezultātu bez sodiem un bērna personības laušanas. Šis gadījums parāda, ka tas ir iespējams, ja vien tiek darīts secīgi, mērķtiecīgi un ar neatlaidīgu aizrautību.

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

1. **Baldiņš, A., Raževa, A.,** *Skolas un ģimenes sadarbība*. Rīga: Apgāds „Pētergailis”, 2001. 81 lpp.
2. **Beļickis, I. u. c.,** *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Apgāds „Zvaigzne ABC”, 2000. 248 lpp.
3. *Bērna attīstība*, **Populārā medicīnas enciklopēdija internetā „Neslimo.lv”** [tiešsaistē] – [atsauce 01.09. 2014.]. Pieejams internetā: <http://www.neslimo.lv/pme/?name=berna-attistiba>
4. **Boulbijs, Dž.,** *Drošais pamats*. Rīga: Apgāds „Rasa ABC”, 1998. 198 lpp.
5. **Delors, Ž.,** *Mācīšanās ir zelts*. Rīga: Poligrāfijas grupa „Remarks R”, 2001. 255 lpp.
6. **Džeja, R.,** *Lai bērni būtu laimīgi*. Rīga: Apgāds „Zvaigzne ABC”, 2010., 144 lpp.
7. **Einsvorta, L. u.c.,** *Kā izaudzināt laimīgu mazuli*. Rīga: Apgāds „Valters un Rapa”, 2007. 410 lpp.
8. **Freiberģa, I., Priede, L.,** *Bērns mācās izzināt pasauli*. Rīga: SIA „Izglītības soļi”, 2007. 177 lpp.
9. **Geske, R.,** *Bērna bioloģiskā attīstība* Rīga: Izdevniecība „RaKa”, 2005., 314 lpp.
10. **Gipenreitere, J.,** *Kā saprasties ar bērnu*. Rīga: Apgāds „Nordik”, 2006., 244 lpp.
11. **Golubina, V.,** *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: SIA „Izglītības soļi”, 2007. 308 lpp.
12. **Grejs, Dž.,** *Bērni ir no debesīm*. Rīga: SIA „J.L.V.”, 2001. 332.lpp.
13. **Hansena, K., Kaufmane, R., Saifers, S.,** *Izglītība un demokrātijas kultūra: bērniības pieredze*. Sorosa Fonds Latvija, 1998., 144.lpp
14. **Kempbels, R.,** *Kā patiesi mīlēt savu bērnu*. Rīga: SIA „Amnis.”, 1998. 129.lpp.
15. **Kolmens, P.,** *Kā runāt ar bērnu problēmsituācijās*. Rīga: Izdevniecība „Avots”, 2000., 530 lpp.
16. **Krone, I.,** *Pirmsskolas vecuma bērnu vadības funkcijas un vecāku bērnu mijiedarbības sakarības*: Promocijas darbs Doktora grāda iegūšanai psiholoģijas nozarē, Apakšnozare: klīniskā psiholoģija, LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. 45 lpp.
17. **Kupčs, J.,** *Saskarsmes būtība*. Rīga: Izdevniecība „Zvaigzne ABC”, 1997., 72 lpp.
18. **Likona, T.,** *Bērna audzināšana*. Rīga: Izdevniecība „Avots”, 2000., 523 lpp.
19. **LR Izglītības likums**, 01.01.2015.-30.06.2015., Rīga: Saeima pieņēmusi un Valsts prezidents izsludinājis [atsauce 4. 01. 2003]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>
20. **MarteMeo.lv**, mājas lapa, [atsauce 30.08.2014.]. Pieejams: www.martemeo.lv

21. **Maunza, M. E.**, *Kā atmodināt un kopt bērna iekšējo dzīvi*. Rīga: Izdevniecība „Solvita”, 2013. 207 lpp.
22. **Obšteins, K.**, *Paidagoģijas vēsture*. Rīga: Valters un Rapa, 1929., 108 lpp.
23. *Par pozitīvo disciplinēšanu*, 29.04.2008. **LR Labklājības ministrijas Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija** [atsauce 10.10.2014.]. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/pozitivās_disciplinesanas_metodes/?doc=775
24. *Par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām*, **MK noteikumi** Nr.533, 31.07.2012, Rīga: Ministru kabinets [atsauce 30.08.2014.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>
25. **Parlakian, R., Lerner, C.**, *Coping With Aggression and Teaching Self-Control From Birth to 3*, 2014. [tiešsaistē] – [atsauce 20.08. 2014.]. Pieejams internetā: <http://www.zerotothree.org/child-development/challenging-behavior/coping-with-aggression.pdf> 1.lpp
26. *Pirmsskolas izglītības mācību satura programma*, 2012. **Valsts izglītības saturs centrs** [atsauce 30.08.2014.]. Pieejams: www.visc.gov.lv
27. **Prekopa, J.**, *Mazais tirāns*. Rīga: Apgāds „Nordik.”. 2004. 173 lpp.
28. **Puškarevs, I.**, *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Raka, 2001. 88 lpp.
29. **Puškarevs, I., Golubeva, A.**, *Bērna attīstība*. Rīga: Raka, 2001. 88 lpp.
30. **Roge, J. Ū.**, *Bērniem nepieciešamas robežas*. Rīga: SIA „J. L. V.”. 2008. 147 lpp.
31. **Romenkova, V.**, *Bērns ģimenē un sabiedrībā*. Rīga: BJC „Rīgas skolēnu pils”. 2008. 76 lpp.
32. **RPIVA Ģimenes un pirmsskolas pedagoģijas katedras autoru kolektīvs**, *Bērns kā individualitāte pirmsskolas izglītības iestādē*. Rīga: SIA „Izglītības soļi”, 2002. 173 lpp.
33. **RPIVA Ģimenes un pirmsskolas pedagoģijas katedras autoru kolektīvs**, *Bērns kā vērtība ģimenē un pirmsskolā*. Rīga: SIA „Izglītības soļi”, 2000. 87 lpp.
34. **Shelov, S., Altmann, T. R.**, *Caring for Your Baby and Young Child: Birth to Age 5, Fifth Edition*, 2009. Mājas lapa „Centres for Disease and Prevention” [tiešsaistē] – [atsauce 20.08. 2014.]. Pieejams internetā: <http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/>
35. **Skiba, B., Deitsa, S.**, *Mācīšanās nodarbības zīdaiņiem un maziem bērniem*. Rīga: Sorosa Fonds Latvija, Izglītības iniciatīvu centrs. 2001. 328 lpp.
36. **Svence, G.**, *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Apgāds „Zvaigzne ABC”. 1999. 158 lpp.

PIELIKUMI

1. pielikums. Novērošanas protokols.
2. pielikums. Diskusija pozitīvas uzvedības veicināšanai vecākiem un pedagogiem.
3. pielikums. Ieteikumi pozitīvas uzvedības veicināšanai vecākiem un pedagogiem.
4. pielikums. Fokusgrupas diskusijas protokols.
5. pielikums. Izdales materiāls vecākiem un pedagogiem.

Novērošanas protokols

Bērna vārds, vecums gados	Kritēriji					
	1. Ievēro norādījumus, piemēram, lūdzu, atnes, noliec, met	2. Pauž pozitīvas emocijas saskarsmē ar bērniem un pieaugušajiem	3. Saprot, ko drīkst un ko nedrīkst darīt	4. Ir uzmanīgs un iecietīgs pret citiem	5. Prot lūgt palīdzību	6. Sadarbojas ar bērniem un pieaugušajiem
Kārlis, 1,5						
Karlīna, 1,5						
Alise, 1,5						
Markuss, 1,5						
Gusts, 1,5						
Matīss, 2 g.						
Karīna, 2 g.						
Paula, 2 g.						
Līna, 2 g.						
Anna, 2 g.						
Tīna, 2,5 g.						
Elīna, 2,5 g.						
Iluta, 2,5 g.						
Oskars, 2,5 g.						
Ramiro, 2,5 g.						

Nekad – 1, reti – 2, dažreiz – 3, bieži – 4, vienmēr – 5

2.pielikums

Diskusija pozitīvas uzvedības veicināšanai

* Diskusija pozitīvas uzvedības veicināšanai vecākiem un pedagogiem

Solveiga Dāvidsone

* Situācijas apraksts

*Elīna (2,5 gadi) sev vēlamu rezultātu mēģina panākt kožot grupas biedriem, tas viņus pārsteidz, sāpina un viņa dabū viņu rotaļlietas.

* Situācijas apraksts

*Annai (2,5 gadi) noteikti vajag tās pašas rotaļlietas vai priekšmetus, kurus paņēmusi Tīna (2,5 gadi), viņas bieži strīdas, kaujas un kliedz viena uz otru.

1. Ar kādām bērnu uzvedības problēmām jums ir nācies saskarties?

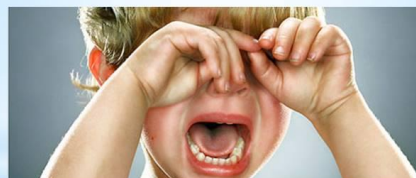

* Situācijas apraksts

*Markuss (2 gadi) vienmēr vēlas braukāt ar lielo rotaļu auto, uz kura var apsēsties, un viņš neļauj citiem bērniem ar to spēlēties.

2. Kādā veidā parasti risināt bērna uzvedības problēmas?

2.pielikums

Diskusija pozitīvas uzvedības veicināšanai

3. Vai esat saskārušies ar dusmu lēkmēm?
Kā mēģiniet tās ietekmēt?

4. Kādas ir bērnu
uzvedības
problēmas, kuras
nav izdevies
atrisināt?

5. Kas, jūsuprāt,
ir pozitīvā
audzināšana?

*** Ieteikumi pozitīvas uzvedības veicināšanai vecākiem un pedagogiem**

Solveiga Dāvidsone

*** Pozitīvā uzvedība**

Pozitīva uzvedība ir labvēlīga, efektīva un konstruktīva bērna rīcība, izturēšanās un attieksmju paušana, ko veido viņa vajadzības, ārējie apstākļi un sabiedrības normas.

*** Pozitīvā vai autoritatīvā audzināšana?**

Pozitīvajā audzināšanā galvenā vērība tiek pievērsta bērnu motivācijai ar mīlestību, nevis, iedzenot bailes no soda, pazemojot vai liedzot mīlestību. Audzinot mīlestībā, galvenā uzmanība jāpievērš bērna motivēšanai sadarboties bez iebiedēšanas (Dž. Grejs, 2001).

*** Pozitīvas uzvedības veicināšana:**

- * ilglaicīgo mērķu noteikšana,
- * emocionālā kontakta veidošana,
- * strukturizēta rīcības modelis,
- * izpratne par bērna attīstību, domāšanu un jūtām,
- * problēmu definēšanu un risināšanu.

„Burkāns ir ne tikai maigāks par žagariem, bet arī iedarbīgāks.”

R. Džeja, 2010.

*** Pozitīvas uzvedības veicināšana:**

- * bērna jūtu respektēšana,
- * pašregulācijas prasmes apgūšana,
- * pozitīvas uzvedības ieaudzīnāšana,
- * uzvedības vadība,
- * dabisko seku apzināšanās,
- * ignorānce,
- * bērna izvēle,
- * vides pārveidošana.

Seminārs pozitīvas uzvedības veicināšanai

* Pozitīvas audzināšanas principi:

1. Tu vari būt atšķirīgs.
2. Tu vari kļūdīties.
3. Tu vari paust negatīvas emocijas.
4. Tu vari gribēt vēl.
5. Tu vari teikt "nē", taču noteicošais vārds ir pieaugušajam.

* Sadarbošanās metode

- * Savas gribas pielāgošana ir sadarbšanās, bet pakļaušana - paklausība.
- * Bērnam nenāk par labu automātiska vai negribīga pieaugušo gribas izpilde.
- * Ja bērnam ir ļauts izjust un izteikt savu pretošanos, viņš var attīstīt savu iekšējo pārliecību un arī kļūt atsaucīgāks.

„Bērniem ne tikai vajadzīga kārtība un uzvedības noteikumi, - viņi tos grib un sagaida! Tie dara viņu dzīvi saprotamu un paredzamu, rada drošības sajūtu.”

J. Gipenreitere, 2006

* Sadarbošanās metode

- * Paklausīgi bērni vienkārši izpilda pavēles, viņi nedomā, neizjūt vai arī nedod savu ieguldījumu darbībā.
- * Atsaucīgi bērni ikvienā kopdarbā piedalās no visas sirds, un tas nodrošina viņu attīstību.

* Noteikumu iedalījums krāsu zonās

(J. Gipenreitere, 2008)

Zaļā zona	Atļauts pēc paša bērna ieskatiem un vēlēšanās
Dzeltenā zona	Dota nosacīta brīvība, kur var rīkoties pēc savas izvēlēs, bet zināmās robežās.
Oranžā zona	Nav atļauts, bet var pieļaut īpašos apstākļos.
Sarkanā zona	Darbības, kas nav pieļaujamas nekādos apstākļos.

* Paškontroles treniņš

- * Iesaistīt bērnu aktivitātēs, kas trenē pacietību un lomu maiņu:
 - * pārmaiņus bumbas ripināšana,
 - * pārmaiņus mūzikas instrumenta spēlēšana.

3.pielikums

Seminārs pozitīvas uzvedības veicināšanai

* Paškontroles treniņš

- * Aktivitātēm izmantot virtuves taimeru vai smilšu pulksteni, lai palīdzētu tikt galā ar gaidīšanu.
- * Nodibināt emocionālu kontaktu.
- * Mierīgā balsī paslavēt par spēju nomierināties.
- * Uzmanības novērsšana no 1,5 gadiem
- * Elpošanas vingrinājumi 2 līdz 3 gadiem

* Kā palīdzēt mazuļiem ievērot noteikumus

- * Saglabājiet mieru.
- * Izskaidrojiet bērnam situāciju, kas notika, kādas emocijas lika pārkāpt noteikumus, un piedāvājiet pieņemamu risinājumu.
- * Piedāvājiet pieņemamus veidus, kā tikt galā ar spēcīgām emocijām, izpausties, nenodarot ļaunumu citiem.

* Marte Meo

- * Gaidīšana
- * Apstiprināšana
- * Nosaukšana
- * Vadīšana un virzīšana
- * Konstruktīvs dialogs

* Kā palīdzēt mazuļiem ievērot noteikumus

- * Esiet pastāvīgi noteikumos.
- * Mēģiniet paredzēt vājos punktus un tos savlaicīgi novērst.
- * Piedāvājiet alternatīvas. Piemēram, kluču vietā mētāt spilvenus.
- * Pastāviet blakus, kad sācies kārtējais dusmu izvirdums, un apdomājiet neapmierinājuma iemeslus un risinājumu.

* Izolēšanas metode

- * Bērna pārvieto uz brīdi piespiedu vienatnē, ja bērns nepakļaujas pieaugušo vadībai, neatsaucas pieaugušo vālmēm, nav ar mieru sadarboties.
- * Ļauj izlādēt emocijas.
- * 1 min uz katru bērna gadu.

„Hroniskai nepaklausībai parasti ir emocionāls iemesls, piemēram, cīņa par uzmanību, cīņa par pašapliecināšanos, vēlme atriekties, zaudēta ticība saviem spēkiem.”

Jūlija Gipenreitere, 2006

3.pielikums

Seminārs pozitīvas uzvedības veicināšanai

* Lai veidotu pozitīvu bērna pašvērtējumu

- * Bez nosacījumiem jāpieņem bērns,
- * Aktīvi jāuzklausā viņa pārdzīvojumi un vajadzības,
- * Jābūt kopā ar bērnu,
- * Nav jāiejaucas tajās nodarbībās, ar kurām bērns pats tiek galā,
- * Jāpalīdz, kad bērns lūdz,

* Laimīgiem vecākiem -
laimīgi bērni! 😊

* Lai veidotu pozitīvu bērna pašvērtējumu

- * Jāpriecājas līdz ar bērnu par viņa panākumiem, jāseko tiem,
- * Jādalās ar viņu savās jūtās,
- * Konstruktīvi jārisina konflikti,
- * Ikdienas sarunās jālieto laipnas frāzes,
- * Jāapskauj bērns ne mazāk kā četras reizes dienā.

*„Pozitīvas attiecības un
negatīva uzvedība savstarpēji
cita citu izslēdz.”*

*Hansena, Kaufmane, Saifers,
1998*

Fokusgrupas diskusijas protokols

1. Ar kādām bērnu uzvedības problēmām jums ir nācies saskarties?
Visbiežākās vecāku atbildes bija: bērns „niņojas”; mētājas ar rotaļlietām. Savukārt pedagogi visbiežāk atbildēja: cīņas par rotaļlietām, neprot rotaļāties ar vienaudžiem, nesadarbojas ar pedagogiem.
2. Kādā veidā parasti risināt bērna uzvedības problēmas?
Vecāki visvairāk atbildēja: sabar, ieliek stūrī, draud ar pērienu, piekukuļo ar saldumiem, rotaļlietām, piekāpjas bērnam, lai būtu „miers mājās”. Pedagogi: novērš uzmanību ar citu nodarbi, izolē strīdā iesaistītos bērnus, ignorē bērna neadekvātu uzvedību, ja tās mērķis ir uzmanības pievēršana, skaidro un stāsta, kas ir pareizi un kas nav.
3. Vai esat saskārušies ar dusmu lēkmēm? Kā mēģiniet tās ietekmēt?
Gan vecāki, gan pedagogi atbildēja apstiprinoši. Pirmie visbiežāk cenšas tās ietekmēt: nēsā uz rokām un mēģina nomierināt, stāv blakus un gaida, kad nomierināsies, sabar, neliekas ne zinis, žēlo. Otrie: ignorē nepamatotu dusmu lēkmi, mēģina novērst uzmanību ar citu aktivitāti, veido emocionālu kontaktu, piemēram, apskauj un paņem klēpī.
4. Kādas ir bērnu uzvedības problēmas, kuras nav izdevies atrisināt?
Vecāki minējuši: dusmu lēkmes, „niņošanās” bez redzama iemesla, savukārt pedagogiem nosaukuši: matu plēšanu, košanu, skrāpēšanu, kaušanos ar vienaudžiem.
5. Kas, jūsuprāt, ir pozitīvā audzināšana?
Vecāki atbildējuši: labas attiecības ar bērnu, paklausīgs bērns, audzināšana bez kliegšanas, pēršanas, bez vardarbības, bet pedagogu viedokļi bija, ka bērns ievēro noteiktās robežas bez sodiem, pozitīvs dialogs ar bērnu, mērķtiecīga bērna virzīšana uz sociāli vēlamu uzvedību.

Izdales materiāls vecākiem un pedagogiem

Ieteikumi bērnu emocionālajā audzināšanā

1. Drošā piesaiste. Veidojas ar vienu cilvēku, parasti mammu. Jau no pirmajām dzīves dienām reaģēt uz mazuļa raudāšanu, apmierināt bērna vajadzības.
2. Šūpļa dziesmu dziedāšana mazulim. Ieteicams māmiņai pēc savām izjūtām dungot dziesmiņas. Nav būtiska nozīme precīzai melodijai, būtiski bērnam dzirdēt, sajust mammas balss vibrācijas.
3. Klasiskās mūzikas klausīšanās. Īpaši Mocarta, Šopēna, Vivaldi kompozīcijas (izvēlēties mažora skaņkārtās) pozitīvi ietekmē mazuļa emocionālo uztveri.
4. Mazuļa mīļmantiņa. Mamma palīdz izvēlēties savam mazulim mīļmantiņu, kuru dod spēlēties tikai iemiegot. Būtiski izvēlēties rotaļlietu, kurai mazulis pievērš uzmanību, izrāda interesi (sākot ar sesto mēnesi).
5. Pieskārieni, glāsti, mātes roku siltums, mierīgas kustības harmonizē, mazulis jūtas drošībā, emocionāli stabili.
6. Dialogs ar mammu. Bērns uztver mammas balss intonācijas, pamazām ar skaņām, vienkāršām zilbēm sāk „atbildēt un sarunāties”, sajūt pozitīvo attieksmi.
7. Pozitīva emocionāla atmosfēra ģimenē. Bērns jūt vecāku attieksmi vienam pret otru, gādību, rūpes.
8. Būtiska loma bērna emocionālajā audzināšanā ir barošanai ar krūti – starp māti un bērnu veidojas cieša emocionālā saite.
9. Sadarbība ar citiem ģimenes locekļiem – tēti, māsām, brāļiem, vecmāmiņām vectētiņiem, kuru pozitīvā attieksme veido bērnam pirmos socializācijas priekšstatus.
10. Bērniem, kuri ir dzimuši un uzauguši mīlestībā, cieņā un pašāvērtībā, ir visas iespējas nebūt agresīviem, būt veseliem, līdzsvarotiem, stabiliem, atvērtiem un radošiem.

Ieteikumi bērna pozitīvas uzvedības veicināšanai

1. Motivēt bērnu sadarboties, izvairīties no iebiedēšanas. Savas gribas un vēlmju pielāgošana ir sadarbošanās, bet gribas un vēlmju pakļaušana – paklausība. Bērnam nenāk par labu automātiska vai negribīga pieaugušo gribas izpilde. Ja bērnam ir ļauts izjust un izteikt savu pretošanos, viņš ne tikai var attīstīt savu iekšējo pārliecību, bet arī kļūst atsaucīgāks. Paklausīgi bērni vienkārši izpilda pavēles, viņi nedomā, neizjūt vai arī nedod savu ieguldījumu darbībā. Atsaucīgi bērni ikvienā kopdarbā piedalās no visas sirds, un tas nodrošina viņu attīstību.

2. Ļaut bērnam paust savas emocijas, likt saprast, ka viņš drīkst būt dusmīgs, neapmierināts. Tām jāļauj izpausties, radot bērniem piemērotu brīdi, kad izjust un izpaust savas negatīvās emocijas. Iemācoties izjust un izrādīt negatīvās emocijas, bērni vislabāk apgūst patstāvību un attīsta spēcīgu individualitāti; pamazām viņi atklāj savas iekšējās bagātības – radošo garu, intuīciju, paļāvību saviem spēkiem, prieku, līdzjutību, sirdsapziņu un spēju labot savas kļūdas.

3. Ļaut bērnam pabūt vienatnē. Izolācijā bērniem ir ļauts pretoties un izlādēt visas savas emocijas, tomēr viņi ir ierobežoti noteiktajā laikā. Visumā ir vajadzīga viena minūte uz katru bērna gadu. Šāda izolācija ir tieši tas, kas bērnam vajadzīgs, lai viņš atkal spētu izjust pieaugušo drošo uzraudzību un saistību kā ar vadītāju. Līdz ar to negatīvās emocijas noplok un bērnā atkal mostas veselīga vēlēšanās izpatikt un sadarboties. Vecāki, kas ir pārāk pieļāvīgi un nedod bērniem pietiekami daudz piespiedu vienatnes brīžu, neapzinoties padara savus bērnus nedrošākus. Bērniem sāk likties, ka viņu rokās ir vara, bet tā kā viņi nav tai gatavi, viņi jūtas nedroši. Lai justos droši, bērniem jāapzinās, ka viņus uzklausa, tomēr viņiem nav noteicošais vārds.

4. Ļaut bērnam teikt „nē”, taču noteicošais vārds ir pieaugušajam. Lai arī bērnam ir ļauts teikt „nē”, tas nenozīmē, ka notiks pēc viņu prāta. Tiks uzklausītas bērna izjūtas un vēlēšanās, radot priekšnosacījumu tam, ka bērni spēj būt atsaucīgi, nepakļaujot savu individualitāti. Ja bērnam tiek dota pārāk liela brīvība, tie kļūst pārāk prasīgi, egoistiski un uzbudināmi. Ja pieaugušie nezaudē vadību, viņi ar labiem panākumiem var dot bērniem vairāk varas, saglabājot savu varu.

5. Atļaut bērnam kļūdīties. Kļūdas ir dabiskas un normālas. Bērnu kaunināšana vai sodīšana traucē tiem attīstīt spēju mīlēt sevi un piedot sev. Ieteicams pavēles aizstāt ar lūgumu, sodu ar atlīdzību, pēršanu ar izolēšanas brīdi. Pieaugušie nemāca bērnu atvainoties un atzīt savas kļūdas, viņi to demonstrē. Bērni mācās no dzīves, no pieaugušo piemēra, pakāpeniski apgūstot nozīmīgo piedošanas prasmi. *Izmantotā literatūra: Grejs Dž. „Bērni ir no debesīm”.*

Nosacījumi bērna valodas attīstības veicināšanai

1. „Runāt” ar savu mazuli – stāstīt kā jūtas māmiņa, ko dara tētis, kas sagādā prieku, kāda izskatās pasaule. Visas darbības stāstīt, „izrunāt”.
2. Iepazīties ar runas aparātu – mēli, muti – ļaut bērnam bāzt rociņas mamma, tēta mutē. Rādīt bērnam mēli, klakšķināt, aktivizēt runas aparātu.
3. Dialogs ar mammu. Bērns uztver mamma balsis intonācijas, pamazām ar skaņām, vienkāršām zilbēm sāk „atbildēt un sarunāties”.
4. Grāmatiņu kopīga skatīšanās, lasīšana priekšā jau pirmajos mēnešos.
5. Skaitāmpantu skaitīšana kopā ar kustībām. Piem.: „Cepu, cepu kukulīti”, „Vāru, vāru pelei putru”, „Jājam, jājam mēs ar zirgu” u.c.
6. Pirmie vienkāršie vārdi – mamma, tēta, atā, pamazām paplašināt vārdu krājumu, izvēloties vienkāršus divzilbju vārdus, kurus ikdienā bieži lieto.
7. Bērnu dziesmiņu dziedāšana mazulim. Vokāli izteiksmīgi izteikts vārds spilgtāk iespiežas bērna atmiņā.
8. Kustību rotaļas ar dziedāšanu – vienkāršākās frāzes bērni labāk iegaumē, sāk atkārtot.
9. Sarunas ar citiem ģimenes locekļiem – māsām, brāļiem, vecmāmiņām, vectētiņiem – katram ir savs atšķirīgs runas veids, no katra bērns gūst savas valodas attīstībā un pilnveidošanā.
10. Rotaļājoties ar mazuli atdarināt dažādas dzīvnieku un sadzīves skaņas. Piem.: čiv, čuk, tū, burrr, u.tml.